

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ZDROJE INFORMACÍ O ČERNOBYLSKÉ HAVÁRII V
ČESKOSLOVENSKU**

Vedoucí práce: Mgr. HANA ZIMMERHAKLOVÁ, Ph.D.

Praha 2011

KLÁRA BEŠČECOVÁ

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury a tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Zároveň souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 24. června 2011

.....

podpis

Poděkování

V první řadě patří mé poděkování za odborné vedení, všestranné rady, velkou ochotu, čas a cennou pomoc vedoucí této bakalářské práce Mgr. Haně Zimmerhaklové, Ph.D. Za vstřícný přístup, poskytnutí rozhovorů a sdílení osobních vzpomínek děkuji všem narátorům, kteří mi byli ochotni zprostředkovat dobu, kterou jsem naštěstí sama nezažila. Velké díky patří mému manželovi za jeho trpělivou podporu, toleranci a za povzbuzení, které mi poskytoval po celou dobu mého studia. Na závěr bych chtěla též poděkovat všem, kteří mi při psaní této práce pomohli svými konzultacemi a také svým blízkým, kteří mi naslouchali.

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ZDROJE INFORMACÍ O ČERNOBYLSKÉ HAVÁRII V ČESKOSLOVENSKU

Klára Beščecová

VÝZKUM ZALOŽENÝ NA METODĚ ORÁLNÍ HISTORIE

Obsah

1. Úvod	7
2. Metodologická část	9
2.1. Metoda orální historie a její poslání ve výzkumu soudobých dějin	9
2.2. Praktická část	10
2.2.1. <i>Vlastní využití metody orální historie ve výzkumném projektu</i>	10
2.2.2. <i>Techniky sběru dat</i>	11
2.2.3. <i>Výběr vzorku</i>	13
2.2.4. <i>Analytické postupy – interpretace rozhovorů a diskurzivní analýza novinových článků</i>	14
2.2.5. <i>Hodnocení kvality výzkumu</i>	16
2.2.6. <i>Etické otázky společenskovedního výzkumu</i>	17
3. O katastrofě	19
3.1. Jaderná elektrárna Černobyl – stručné představení	19
3.2. Průběh černobylské havárie	19
3.3. Následky černobylské havárie, měření radiace a bezpečnostní opatření na území ČSSR	21
3.4. Reakce československého vedení a společensko-politické dopady černobylské tragédie	23
4. Mediální prostředí v období normalizace – 80. léta	28
4.1. Historický kontext: normalizace, perestrojka a glasnost'	28
4.2. Cenzurní praxe v Československu	31
4.3. Informační zdroje	34
4.3.1. <i>Zpravodajská agentura ČSTK a její role při informování o černobylské havárii</i>	34
4.3.2. <i>Neoficiální komunikační systémy a jejich role při informování o černobylské havárii</i>	35
5. Interpretace rozhovorů a diskurzivní analýza novinových článků	38
5.1. Interpretace rozhovorů	38
5.1.1. <i>Představení narátorů</i>	39
5.1.2. <i>Politický kontext a jeho vliv na možnosti informování v Československu</i> ...	40
5.1.3. <i>Charakter prvních zpráv o havárii v Černobylu</i>	44

5.1.4. <i>Role zahraničních médií</i>	45
5.2. Diskurzivní analýza novinových článků	47
5.2.1. <i>Analýza novinových článků deníku Rudé právo</i>	47
6. Závěr	51
7. Seznam literatury a pramenů	53
7.1. Odborná literatura	53
7.2. Tištěné prameny	54
7.3. Rozhovory	54
7.4. Elektronické zdroje	55

1. Úvod

Oblastí, kterou jsem se rozhodla v rámci své bakalářské práce nazvané *Zdroje informací o černobylské havárii v Československu* analyzovat, je fungování československých médií a normalizační společnosti na příkladu informování o havárii jaderné elektrárny Černobyl.

Od nejvážnější jaderné havárie v dějinách uplynulo letos v dubnu již 25 let. K výbuchu čtvrtého bloku elektrárny došlo na území bývalého Sovětského svazu, dnešní Ukrajiny, 26. dubna 1986 v časných ranních hodinách. Pracovníci elektrárny tehdy uskutečnili neúspěšnou zkoušku systému vlastního napájení reaktoru, která skončila explozí.

Po výbuchu se z reaktoru uvolnila do vzduchu směsice radioaktivních částic, která posléze zamořila mraky. Ty byly během následujících několika dnů rozfoukány nad územím Sovětského svazu a nad Evropou. Společně s deštěm pak radioaktivní spad kontaminoval rozsáhlá území, zabil tisíce lidí, kteří žili v blízkosti reaktoru nebo se podíleli na odklizení sutin elektrárny, a další tisíce ohrozil na zdraví.

Téma jaderné energetiky z části s odkazem na vzpomínku na tuto havárii vzbuzuje i dnes mnoho diskuzí a obav. Po čtvrtstoletí, které uplynulo od havárie v Černobylu, zaplavila také v nedávných měsících celý svět vlna strachu z hrozícího nebezpečí, které představuje atomová energie, když došlo letos v březnu následkem zemětřesení a vlny tsunami k výbuchu v japonské jaderné elektrárně Fukušima.

I přes dlouhotrvající aktuálnost a palčivost tematiky ovšem nebylo vždy pravidlem, že by se o tomto tématu veřejně diskutovalo a informovalo. V nesvobodné společnosti totiž docházelo k manipulacím a zkreslování informací a veřejná diskuze nebyla možná.

Mým cílem je sledování proměn informace o černobylské havárii v období od exploze jaderné elektrárny dne 26. dubna 1986 až do 26. srpna 1986, kdy byla československá veřejnost informována o závěrech konference konané ve Vídni, na níž předložil Sovětský svaz podrobnou zprávu o příčinách a následcích černobylské havárie Mezinárodní agentuře pro atomovou energii. Záměrem mé práce je vysledovat prostřednictvím proměn informace

týkající se havárie v Černobylu možnosti a limity mediálního i společenského prostředí v Československu v 80. letech 20. století a faktory, které toto prostředí ovlivňovaly.

Tuto výzkumnou oblast jsem tedy zvolila proto, že bych ráda na konkrétním příkladu poukázala na mechanismy fungování československých médiích v normalizační společnosti a na jejich vzájemné ovlivňování.

2. Metodologická část

2.1. Metoda orální historie a její poslání ve výzkumu soudobých dějin

Metodu orální historie lze považovat za výzkumnou metodu, která se skládá z řady postupů a způsobů, jimiž je možné se dobrat nových informací a poznatků na základě *ústního sdělení* osob, jež se staly svědky nebo aktéry určitých historických událostí či procesů nedávných dějin.¹

Orální historii je jakožto metodu možné uplatnit při výzkumech různých společenskovedních a humanitních disciplín. Své uplatnění nachází samozřejmě také právě v oblasti soudobých dějin, kde se zaměřuje především na zkoumání historického procesu či události, které mají doposud žijící účastníky nebo svědky, již se na základě svých vzpomínek mohou k těmto procesům a událostem vyjadřovat.²

Metodu orální historie lze uplatnit pro výzkum odlišných aspektů společenského života. Badatel ji může využít rozhodne-li se zkoumat kupříkladu určitým způsobem vymezený aspekt dějin (ať už politický, kulturní či hospodářsky), který má dosud žijící účastníky či svědky.³

Na rozdíl od tradičních historických přístupů, které se obvykle zakládají na „neorálních“ pramenech, metoda orální historie dává prostor k zachycení tzv. malých dějin a každodennosti, které nechává reflektovat opomíjenými (tzv. bezdějinnými) společenskými vrstvami, které tak přispívají svými jedinečnými a nezaměnitelnými prožitky.⁴ Z této podstaty lze metodu orální historie označit v jistém smyslu za subjektivní, neboť prameny získané její pomocí jsou skutečně bytostně subjektivní. Nicméně jak dodává Miroslav Vaněk: „*tuto vlastnost nevnímá badatel v oblasti orální historie jako nevýhodu, ale naopak jako součást a nezbytnou kvalitu, kvůli níž rozhovory primárně pořizuje. Prostřednictvím orální historie se tedy badatel dostává k novým informacím, poznatkům a faktům, které obohacují, rozšiřují*

---

¹ MÜCKE, Pavel. Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost.. *Naše společnost*. 2006, 1, str. 25 - 31.

² VANĚK, Miroslav, a kol. *Orální historie : Metodické a "technické" postupy*. Olomouc : FF UP, 2003, str. 5.

³ Tamtéž, str. 6 – 7.

⁴ VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, str. 16.

nebo korigují jeho dosavadní obraz dějin, a díky prožitkům a sdělením z úst dotazovaného má možnost dodat svému líčení jeho individuální rozměr“.⁵

V rámci nedávných dějin naší české (resp. československé) společnosti, která je zatížena etapou totalitních režimů, existuje mnoho oblastí, jež jsou zastřeny určitou „mlhou“. Jak dále Miroslav Vaněk upozorňuje: „...právě etapa totalitních režimů zanechala zejména v posledních desetiletích v historii řadu bílých míst, jež nelze zmapovat pouze prostřednictvím oficiálních, režimům poplatných a tudíž tendenčních pramenů (bezprostředně po pádu totalitních režimů pak zčásti jejich vlastními složkami ničených a skartovaných“.⁶ Za pomoci metody orální historie máme možnost prozkoumat i tato „bílá místa“ historie a na základě již zmiňovaných výpovědí očitých svědků a současníků těchto událostí je doplnit o důležitá svědectví.

2.2. Praktická část

2.2.1. Vlastní využití metody orální historie ve výzkumném projektu

Metodu orální historie jsem zvolila vzhledem k výzkumnému problému, jehož hlavním záměrem není pomocí kvantifikujících postupů zobecnit, popsat či ověřit pravdivost představ o vztahu sledovaných proměnných⁷, ale naopak snaha o porozumění zkušenosti jedinců skrze jejich svébytná sdělení týkající se zkoumaného problému. Tuto výzkumnou logiku sleduje *kvalitativní* výzkumná strategie, která se vyznačuje induktivním postupem bádání. Z této povahy kvalitativního výzkumu vyplývá také jeho pružnost – tedy, že se výzkum v průběhu rozvíjí, ale také přizpůsobuje a pozměňuje podle okolností a získaných poznatků.⁸

Pro induktivní postup bádání je charakteristické usuzování z jednotlivého na obecné. Hypotézy nejsou na rozdíl od kvantitativní výzkumné strategie v průběhu bádání testovány, ale naopak během celého terénního výzkumu vytvářeny. Mým cílem totiž není zobecnění výsledků, ale zachycení sdělení konkrétních svědků událostí, jejichž svědectví má jedinečnou a cennou výpovědní hodnotu.

---

⁵ Tamtéž, str. 21.

⁶ VANĚK, Miroslav, a kol. *Orální historie : Metodické a "technické" postupy*. Olomouc : FF UP, 2003, str. 13.

⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005, str. 46.

⁸ Tamtéž, str. 63.

Vedení rozhovorů a reflexe lidí, kteří si v paměti uchovali unikátní vzpomínky na proces, o němž neexistují žádné písemné prameny nezátížené dobovou propagandou, je podle mého názoru přínosné díky možnosti dokreslení nejen celého problému ale také společenského obrazu zkoumané doby.

2.2.2. *Techniky sběru dat*

Sběr dat byl proveden za pomoci verbální techniky dotazování a nevtíravé techniky sběru dat⁹.

Samotnému sběru dat ovšem nejprve předcházelo seznámení se s metodologickou literaturou a s dostupnou teoretickou základnou, kterou tvořily jednak odborné publikace a výzkumy provedené v rámci jiných bakalářských prací, ale také odborné články či některé dostupné dobové dokumenty.

K tématu československých médií v 80. letech 20. století existuje jen poměrně omezená materiálová základna a ke konkrétnímu tématu informování o Černobyli neexistují žádné další komplexní prameny, proto jej lze zkoumat pouze v reflexi pamětníků verbální technikou dotazování nebo pomocí archivně-historické metody. Vzhledem k charakteru výzkumné oblasti jsem zvolila reflexi pamětníků doplněnou o diskurzivní analýzu dobového oficiálního tisku, které podle mého názoru dokáží relevantně zodpovědět mé výzkumné otázky.

Základní metodou, kterou jsem při sběru dat využila, byl *rozhovor*. Pro kvalitativní dotazování jsem zvolila cestu, kterou Hendl nazývá „střední.“ Jde o polostrukturované dotazování, „jež se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací“.¹⁰ Hendl tento způsob dotazování nazývá také rozhovorem pomocí návodu, přičemž návodem je míněn předem připravený seznam témat, které je třeba v rámci rozhovoru probrat, ale není pevně dáno jejich pořadí ani způsob, jímž se tazatel dostane k získání požadované informace.¹¹

Určité strukturované vedení rozhovoru mi pomohlo zaměřit téma rozhovoru především na ty narátorovy vzpomínky, jež se vztahovaly ke zkoumanému období 80. let a k procesu informování ohledně havárie jaderné elektrárny Černobyl a mohly jej tak obohatit a

---

⁹ Moodle.fhs.cuni.cz [online]. [cit. 2011-03-05]. E_Úvod do společenskovedních metod. Dostupné z WWW: <<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>>.

¹⁰ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005, str. 164.

¹¹ Tamtéž, str. 174 – 175.

rozšířit. Interview (rozhovor) se podle Miroslava Vaňka „zpravidla váže k určité historické události, již dotazovaný prožil, v níž vystupoval v určitém postavení a společenské roli a na níž si v jejím průběhu vytvářel určitý názor a postoj“.¹²

Tento druh dotazování umožní mně jako tazatelce lepší vhled do zkušeností a názorů jednotlivých narátorů, což považuji vzhledem ke zvolenému tématu, které se zaměřuje především na reflexi jednotlivých narátorů, jako vhodný postup.

Mým návodem tedy byl seznam témat, na která jsem se při dotazování narátorů zaměřila, avšak otázky bylo možné klást pružněji podle kontextu dané situace.

Narátorů jsem se dotazovala především na konkrétní práci s informací o havárii v Černobyli v mediální sféře, na mechanismy regulování a selektování zpráv i na možnosti jejich zdrojů.

Zvolené narátory jsem nejprve kontaktovala prostřednictvím e-mailu, seznámila je s rámcovým obsahem, důvodem mého výzkumu a požádala je o spolupráci na rozhovoru.¹³

Při samotném rozhovoru jsem opět ve stručnosti každému narátorovi připomněla základní téma a důvod pořízení našeho rozhovoru a po tomto úvodu jsem přistoupila k pořízení rozhovoru tím, že jsem se každého z narátorů nejprve zeptala na základní otázky týkající se chronologického vývoje jeho života od dětství až po současnost (místo a datum narození, věk, vzdělání, kariéra a současné povolání). Poté jsem přistoupila k dotazům, které se týkaly mnou zvolených témat. V případě nevyčerpání tématu jsem pokládala doplňující otázky, přičemž všechny otázky položené v průběhu všech rozhovorů byly formulovány jako otevřené.

Jak upozorňuje Hendl, zvláštní pozornost je třeba věnovat i konci rozhovoru, protože „právě na konci rozhovoru nebo při loučení můžeme ještě získat důležité informace“.¹⁴ Každému narátorovi jsem po skončení rozhovoru nabídla možnost dodatečného kontaktu a autorizace přepsaného rozhovoru.

Během rozhovorů jsem kromě nahrávání na diktafon zapisovala poznámky, které mi usnadnily následný přepis nahraného rozhovoru a které mi také pomohly k vypracování protokolu o každém rozhovoru. Do protokolů jsem zaznamenala základní údaje o rozhovoru (s kým, kdy a kde byl pořízen), popis prostředí, reflexi atmosféry a průběhu rozhovoru a jeho další kontext např. projevy komunikace, případná vyrušení etc.

---

¹² VANĚK, Miroslav, a kol. *Orální historie : Metodické a "technické" postupy*. Olomouc : FF UP, 2003, str. 16-17.

¹³ Více v kapitole 2.2.6. *Etické otázky společenskovedního výzkumu*

¹⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005, str. 167

Vedle rozhovorů jsem se rozhodla zvolit jako doplňkový nástroj také sběr dat prostřednictvím sekundárních pramenů písemné povahy za pomoci *analýzy dobových dobového periodika*. Jednalo se o diskurzivní analýzu novinových zpravodajských článků nejčtenějšího dobového deníku Rudé právo. Tyto články jsem získala v archivu Ústřední městské knihovny v Praze, kde jsem si pořídila kopie článků, které byly publikovány po havárii jaderné elektrárny Černobyl od dubna 1986, kdy se objevily první informace o události až do srpna 1986, kdy se ve Vídni konala konference, kde bylo k událostem a následkům Černobylu prvně velmi otevřeně vyjádřeno oficiální stanovisko sovětské strany.

2.2.3. Výběr vzorku

Jako výběrovou strategii při tvorbě vzorku orálně historického pramene jsem se rozhodla zvolit *účelový výběr*. Informátory jsem vybírala adekvátně k výzkumnému problému, tedy tak, aby byl vzorek reprezentativní vůči zvolenému problému a bylo možné s jeho pomocí zodpovědět výzkumné otázky.

Na tomto místě je ovšem vhodné poznamenat, že závěry takového kvalitativního výzkumu nejsou reprezentativní vůči určité populaci, ale vzhledem k výzkumnému problému.

Kritéria pro výběr narátorů mohou být různá. Jak uvádí Miroslav Vaněk: „*zdrojem těchto jmen může být dosavadní literatura, archivní materiály, dobový tisk a další písemné prameny, jakož i obecné povědomí o významu a důležitosti té které osoby*“.¹⁵ Při výběru narátorů pro tento výzkum jsem se řídila odkazy odborné a dobové literatury zabývající se zkoumaným tématem na konkrétní narátory, které jsem následně oslovovala. Další narátory jsem volila na základě mé účasti na semináři *Čtvrtstoletí černobylské havárie*, který u příležitosti černobylského výročí uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů.

Kritériem výběru vzorku byla přímá participace na informování československé veřejnosti o havárii jaderné elektrárny Černobyl a jejich důsledcích pro obyvatele ČSSR v době této události. Dalším hlediskem, na nějž jsem při volbě narátorů brala ohled, bylo překrývání havárie v Černobylu v roce 1986 s produktivní částí jejich života, v níž byli všichni narátoři profesně činní a téma informování ohledně událostí kolem černobylské katastrofy je všechny spojuje.

---

¹⁵ VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, str. 90.

Jedná se o čtyři rozhovory se třemi ženami a jedním mužem narozenými mezi lety 1947 až 1961. Tyto rozhovory jsem pořídila s **Janem Stejskalem** (v roce 1986 byl šéfem moskevské odbočky ČSTK), s **Danou Drábovou** (v roce 1986 pracovala v Centru hygieny záření Institutu hygieny a epidemiologie), s **Annou Šabatovou** (v roce 1986 byla mluvčí Charty 77) a s **Lídou Rakušanovou** (v roce 1986 byla komentátorkou domácího vysílání rádia Svobodná Evropa v Mnichově).

Výběr vzorku pro diskurzivní analýzu (tj. článků z deníku Rudé právo) je popsán v předchozí kapitole, která se podrobněji zabývá technikami sběru dat.

2.2.4. Analytické postupy – interpretace rozhovorů a diskurzivní analýza novinových článků

Cílem analýzy dat je jejich nové „přečtení,“ interpretace a zjištění významů, které přinášejí sesbíraná data. Touto cestou vede analýza dat k novému poznání zkoumané reality. Analýza v rámci kvalitativního výzkumu není oddělenou operací, ale probíhá zároveň se sběrem dat. V tomto výzkumném projektu budu vedle interpretace rozhovorů také analyzovat dobové zpravodajské články deníku Rudé právo.

V rámci sociálně-vědní tradice, z níž jsem při analýze vycházela, je možné pracovat s různými analyticko-interpretacími postupy. Způsob, kterým jsem při analýze dat postupovala, lze označit za interpretaci rozhovorů a diskurzivní analýzu novinových článků.

Prvním krokem analýzy rozhovorů – konkrétněji obsahu sdělení narátorů – bude vytvoření protokolu o rozhovoru.¹⁶ Následně jsem provedla transkripci získaných dat a editaci textu, který jsem přenesla do spisovného jazyka a upravila jej i stylisticky. Tato forma vyhovovala mému účelu, jemuž jde v první řadě o obsah sdělení. Slovy Hendla: „*Děje se tak hlavně tehdy, pokud se soustředujeme především na obsahově-tematickou rovinu, když informátor vystupuje jako svědek nebo expert*“.¹⁷

Poté jsem při analýze přepsaných rozhovorů využila kódování a kategorizace – celý text jsem organizovala na základě vyznačení jednotlivých tematických jednotek, které jsem následně označila kódy. Z tohoto důvodu jsem si zavedla pro účely analýzy kódovací knihu, v níž jsem zaznamenala seznam užitých kódů společně s jejich definicemi.

Následným přeskupením jednotlivých a tematicky jednotných částí všech rozhovorů jsem vytvořila kategoriální systém. „*Konstrukcí kategoriálních systémů se myslí návrh*

---

¹⁶ Více v kapitole 2.2.2. *Techniky sběru dat*

¹⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005, str. 208.

*popisného systému kategorií pro systematickou klasifikaci a rozřídění dat, přičemž se silněji nebo slaběji vychází přímo z nashromážděných dat. Jejich pomocí uspořádáme datový materiál tím, že ho přiřazujeme k různým nadpisům“.*¹⁸

Pomocí kódování a kategorizace mi vznikly nové texty a kategorie, „*kteřé definují jejich tématická zaměření, výzkumník navzájem konfrontuje, porovnává, hierarchizuje; pomáhá si přitom nejrůznějšími grafy, zápisky, výpisky – zkrátka dalšími texty“.*¹⁹

Touto cestou jsem mohla nahlédnout další kontexty. „*A tyto nové kontexty umožňují analytikovi rozeznat takové souvislosti a takové vzorce, které by „v reálu“, ponořen do různých a navzájem vzdálených lokálních časů a prostorů jednotlivých rozhovorů, nikdy neměl šanci tak ostře nahlédnout“.*²⁰

Druhou částí analytického procesu, kterou jsem předkládaný výzkum zvolila, byla diskurzivní analýza novinových článků deníku Rudé právo. Diskurzivní analýza je určitým přístupem k textu, který se zakládá na předpokladu, že „*jazyk je nedílnou součástí společenského života, dialekticky propojený s ostatními elementy společenského života tak, že společenská věda a výzkum musí vždy brát v úvahu jazyk“.*²¹ V jistém smyslu je tento přístup inovativní, protože tento druh analýzy nepřístupuje k jazyku jako k pouhému zprostředkovateli informací nebo jako k znázornění „reality“. Diskurzivní analýza se jakožto přístup k textu zaměřuje na způsob, jímž lidé „*skrze text či soubor více textů konstruují smysl a význam objektů a aktivit sociálního světa“.*²²

Pro volbu diskurzivní analýzy novinových článku jsem se rozhodla s ohledem na téma výzkumu, jehož cílem je zkoumání charakteru informací, které byly manipulovány mocenským diskurzem. K výzkumu informování o havárii jaderné elektrárny Černobyl, které bylo takto zkreslováno pohledem vládnoucího mocenského establishmentu, se mi jeví právě diskurzivní analýza jako relevantní nástroj, protože umožňuje nahlédnutí do způsobu konstruování sociální reality a ovlivňování veřejného mínění prostřednictvím textu (tj. novinových článků publikovaných v ústředním deníku Rudé právo).

---

¹⁸ Tamtéž, str. 211.

¹⁹ KONOPÁSEK, Zdeněk. Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu. *Biograf*. 1997, 12. Dostupný také z WWW: <<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>>. (cit. 7.3. 2011), odstavec 29.

²⁰ Tamtéž, odstavec 27.

²¹ DRULÁK, Petr, et al. *Jak zkoumat politiku : Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008, str. 92.

²² Tamtéž, str. 93.

2.2.5. Hodnocení kvality výzkumu

V případě kvalitativní výzkumné strategie je pro kvalitu výzkumu nezbytná jeho validita.

Kvalitu je v kvalitativním výzkumu možné zaručit také jasným určením cílů (výzkumných otázek) a způsobů realizace (výběrem výzkumné strategie, technik sběru a analýzy dat) navrženého výzkumu.

Důvěryhodnosti výsledků jsem se snažila dosáhnout využitím různorodých narátorů a průběžnou kontrolou, zda sebraná data odpovídala otázkám, které si výzkum klade.²³ Tato opatření mi měla pomoci eliminovat možná zkreslení ze strany výzkumníka i narátorů.

Součástí zajištění kvality výzkumu je také snaha o reflexi mne jakožto badatele, která byla po každém rozhovoru uvedena jako součást protokolu o průběhu rozhovoru.

Přes všechna tato opatření pro zajištění kvality kvalitativního výzkumu, je v případě bádání prováděného prostřednictvím metody orální historie posouzení jeho validity o něco složitější.

Při vedení rozhovorů, které se týkají historických událostí či procesů, je kvalita výzkumu ovlivněna kvalitou narátorovy paměti a její selektivností. S fungováním paměti je spojeno také případné zkreslování vzpomínek a zapomínání, na které je třeba brát ohled při následné analýze. *„Rozhovory vycházejí z minulých prožitků jednotlivce, jsou ovlivňovány časovým odstupem, ale i prostředím, ve kterém vznikají, závisejí na osobních motivech dotazovaného, a proto jsou údaje v nich obsažené v porovnání s jinými prameny bytostně subjektivní“*.²⁴ Nicméně pro orálně-historický výzkum nejsou tyto „nedostatky“ zásadní překážkou. Naopak lze říci, že pokud si je badatel těchto omezení vědom a při svém bádání je zohlední, nejedná se o překážku pro zajištění kvality výzkumu. Samotnou subjektivitu navíc orální historie nechápe jako nevýhodu, ale spíše jako nezbytnou kvalitu, pro jejíž individuální rozměr chápání dějin jsou tyto výzkumy uskutečňovány.²⁵

Přestože se metoda orální historie ve většině případů předně nesoustředí při sběru dat na „objektivní fakta,“ tak v případě mnou zvoleného výzkumného tématu, u něhož se nezachovaly vhodnější druhy pramenů, jsem se rozhodla zaměřit svou pozornost především na obsahové sdělení rozhovorů.²⁶ Při interpretaci rozhovorů však zohledňuji tuto subjektivitu.

---

²³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005, str. 335 – 341.

²⁴ VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, str. 20 – 21.

²⁵ Tamtéž, str. 21.

²⁶ Tamtéž, str. 21.

Kvalita výzkumu v podobě objektivitu se v tomto typu výzkumu uplatňuje spíše na úrovni sběru dat a následné interpretace. Mám zde na mysli objektivitu ve smyslu nezaujatého přístupu k narátorům a jejich výpovědím. Na úrovni interpretace jde o nepodsouvání či nevkládání určitého smyslu narátorovu sdělení.²⁷ Miroslav Vaněk a řada dalších odborníků v oblasti orální historie proto doporučuje každý rozhovor interpretovat několika na sobě nezávislými výzkumníky. Toto doporučení však není v rámci bakalářské práce možné realizovat.

Určitým úskalím v rámci kvality výzkumu je nemožnost zcela eliminovat reaktivitu výzkumníka, který svou přítomností a nahráváním rozhovoru na diktafon vede narátora k jisté míře stylizovanosti. V tomto ohledu může ke zkvalitnění výzkumu pomoci vytvoření uvolněného prostředí při rozhovoru a zároveň zachování jistého profesionálního odstupu a samozřejmě zohlednění těchto faktorů při tvorbě protokolu o rozhovoru.

2.2.6. Etické otázky společenskovedního výzkumu

Reflexe etických otázek je velmi důležitou součástí každého společenskovedního výzkumu. Při vlastním výzkumu jsem se tedy i já snažila zachovávat etické zásady.

Každému narátorovi jsem při našem prvním kontaktu nejprve přiblížila smysl výzkumu, důvody, proč jsem se rozhodla do výzkumu zařadit právě jeho, a poté jsem jej požádala a schůzku a poskytnutí rozhovoru.

Při osobním setkání jsem každému narátorovi opět nejdříve připomněla záměr mého výzkumu, informovala ho o jeho průběhu i o možnosti od výzkumu kdykoliv odstoupit. Narátory jsem také seznámila s tím, jak budu nakládat s daty – tedy s tím, že budou zveřejněny v rámci bakalářské práce, která bude archivována a zpřístupněna ve fyzické i elektronické podobě vědecké veřejnosti.

Vzhledem k tomu, že jsem pro účely mé analýzy, která se zaměří na obsah rozhovorů, použila redigované formy rozhovorů, dohodla jsem se s každým informátorem na možnosti autorizovat transkribované rozhovory. Tyto informace byly uvedeny také v informovaném souhlasu. Informovaný souhlas je forma smlouvy, která se uzavírá mezi tazatelem a narátorem (v českém prostředí v souladu se zákonem č. 101/2000 sb. o ochraně osobních údajů), která zaručuje, že získaná data budou využita pouze k vědeckým účelům a nebudou

---

²⁷ VANĚK, Miroslav, a kol. *Orální historie : Metodické a "technické" postupy*. Olomouc : FF UP, 2003, str. 44.

nijak zneužita.²⁸ Informátory jsem proto požádala o jejich podepsání. Před samotným rozhovorem jsem také požádala o možnost pořízení záznamu našeho rozhovoru na diktafon.

Při následné práci na analýze získaných dat jsem dbala na nezkreslení informací na základě jejich vytržení z původního kontextu. Nezbytný důraz je třeba klást také na etiku publikační – budu tedy dbát především na správné citování, na uvádění zdrojů, odkazování na autory při parafrázování a na nezaujaté psaní.

Součástí etického přístupu ve společenských vědách je také ukončení spolupráci s narátory například pouhým oznámením ukončení výzkumu, poděkováním a v případě jejich zájmu informováním o výstupech mého výzkumu.

Při analýze článků z Rudého práva i při interpretaci rozhovorů s narátory jsem v rámci zachování etických zásad společensko-vědního výzkumu dbala na správné citování, uvádění zdrojů, nezkreslení informací na základě jejich vytržení z kontextu a na nezaujaté psaní.

---

²⁸ MÜCKE, Pavel. Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost.. *Naše společnost*. 2006, 1, s. 25 - 31.

3. O katastrofě

3.1. Jaderná elektrárna Černobyl – stručné představení

Jaderná elektrárna Černobyl se nachází na území dnešní Ukrajiny, bývalého Sovětského svazu. Rozkládá se na řece Pripjať, v těsné blízkosti města, které nese stejný název jako řeka, jež elektrárně sloužila k chlazení reaktorů. Černobyl leží taktéž nedaleko hranice s Běloruskem a přibližně 130 kilometrů severně od hlavního ukrajinského města Kyjeva.

První blok jaderné elektrárny byl uveden do provozu už v roce 1978, čtvrtý blok začal do sítě dodávat elektřinu o pět let později v roce 1983. Další dva reaktory byly v roce 1986 ve výstavbě. Při konstrukci čtvrtého bloku ovšem došlo k hrubému porušení bezpečnostních zásad a k nedodržení projektu výstavby, když byl pro stavbu užit jiný materiál, než jaký byl uveden v projektu. O nedostacích při stavbě, které byly jedním z řady pochybení a které následně vedly k následné havárii z roku 1986, se zmiňuje tajná zpráva komise státní bezpečnosti SSSR z 21. února 1979: *„Podle skutečností, které má KGB SSSR k dispozici, dochází na stavbě druhého bloku černobylské jaderné elektrárny k odchýlkám od projektu a porušování technologie vedení stavebních a montážních prací, což může vést k haváriím a nehodám“*.²⁹

3.2. Průběh černobylské havárie

Dne 26. dubna 1986 se odehrála jedna z největších průmyslových a následně také informačních katastrof v našich dějinách. V jaderné elektrárně Černobyl došlo v časných ranních hodinách k explozi čtvrtého bloku reaktoru.

Havárie byla následkem experimentu, který byl zahájen již o den dříve 25. dubna jako součást plánované odstávky a opravy reaktoru. Při experimentu došlo ke snižování výkonu reaktoru a k následnému úplnému odstavení, což mělo ověřit schopnost reaktoru napájet

---

²⁹ Zpráva o nedostacích při stavbě 2. bloku jaderné elektrárny Černobyl. In *Zpráva KGB o nedostacích při stavbě* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2008 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: <www.pavvrda.cz>.

čerpadla havarijního chlazení aktivní zóny reaktoru.³⁰ Během celého dne byl snižován výkon reaktoru až na nejnižší povolenou hodnotu. V průběhu snižování výkonu došlo na žádost energetického dispečinku k pozastavení experimentu na devět hodin. Toto neplánované zdržení způsobilo, že experiment dokončovala následující směna, která na něj nebyla připravena. První chybou bylo tedy nedodržení předpisů, které v nastalé situaci zakazovaly další provoz bloku.

Další chyba následovala ve 23:10. Tu měl na svědomí operátor a jejím následkem se reaktor dostal do nestabilního stavu. V tento moment mělo dojít k definitivnímu odstavení reaktoru, což se ovšem nestalo, a proto lze tuto skutečnost pokládat za další ze série chyb. V zápětí následovalo další pochybení, jímž bylo zablokování havarijní ochrany, která by nestabilní reaktor zablokovala a ukončila tak probíhající experiment.

Posléze, již 26. dubna v 01:22, následovala další, v pořadí pátá chyba. Operátoři si nechali počítačem vypsat stav reaktoru a zjistili, že počet regulačních tyčí odpovídá sotva polovině povolené hodnoty, což mělo být dalším důvodem k okamžitému odstavení reaktoru.³¹

V rychlém sledu se operátoři v 01:23 dopustili poslední a zároveň osudové chyby, když zablokovali havarijní signál, který měl odstavit reaktor v případě uzavření přívodu páry na turbínu.³² Postupně tak došlo ke snížení průtoku chladicí vody reaktorem a k nárůstu teploty a tlaku. Nestabilní stav reaktoru společně se zvýšeným vývinem páry a zvýšením reaktivity způsobily navýšení výkonu reaktoru. Reaktor byl tak přetlakovaný, že se voda začala rozkládat na kyslík a vodík. Ve stejný okamžik dostali operátoři příkaz k havarijnímu odstavení reaktoru pomocí zasunutí regulačních tyčí.

V 01:24 došlo postupně ke dvě explozím, které následně vedly ke vzniku požáru. Požár hasili hasiči, kteří nebyli řádně informováni o tom, co hasí a jaké pro ně může mít tento zásah následky. Požár byl ve 02:20 lokalizován a o tři hodiny později také uhašen za cenu životů zasahujících hasičů.³³

---

³⁰ 10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení. In ŠTULLER, Ján, et al. *10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení* [online]. Praha : SÚJB a SURO, 1996 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 7.

³¹ SZIVANYÓ, Simona. *Černobyl* [online]. Brno, 2007. 72 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Dostupné z WWW: is.muni.cz.

³² 10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení. In ŠTULLER, Ján, et al. *10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení* [online]. Praha : SÚJB a SURO, 1996 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 6 – 7.

³³ Tamtéž, str. 10.

Podle odborných analýz různých světových specialistů a dalších informací z ruských i ukrajinských oficiálních míst bylo příčinou havárie několik činitelů – nevhodný projekt reaktoru a selhání lidského faktoru na několika úrovních.

3.3. Následky černobylské havárie, měření radiace a bezpečnostní opatření na území ČSSR

Po výbuchu reaktoru se do vzduchu uvolnily radioaktivní látky, které se posléze v podobě radioaktivního mraku dostaly prostřednictvím severního a severozápadního proudění až nad území ČSSR.³⁴ Radioaktivní mrak směřoval přes západní část bývalého SSSR směrem na Finsko a Švédsko. Právě Švédsko zachytilo v rámci provádění kontrolních měření první signály zvýšené radioaktivity už 27. dubna 1986 a začalo pátrat po jejím zdroji.

Slovenský hydrometeorologický ústav určil celkem tři průchody vzdušných kontaminovaných mas přes území ČSSR. První průchod proběhl v noci z 29. na 30. dubna, druhý 3. a 4. května a třetí 7. května 1986, přičemž hodnota kontaminace vzduchu byla nejvyšší při prvním průniku a druhý průnik byl zaznamenán pouze na Slovensku.³⁵

Podle zprávy, kterou vydal Institut hygieny a epidemiologie (IHE) v roce 1987, byla na území ČSSR ustavena monitorovací síť laboratoří, které měřily množství radionuklidů ve vzorcích z životního prostředí.³⁶ Prvně byly v ČSSR zaznamenány radioaktivní látky 29. dubna, neboť jaderná elektrárna Jaslovské Bohunice a krajská hygienická stanice v Hradci Králové přistoupily k měření až poté, co informaci o havárii jaderné elektrárny Černobyl zveřejnily se zpožděním sovětské sdělovací prostředky.³⁷

Státní dozor nad radiační ochranou zajišťovalo v době černobylské havárie na území bývalého Československa ministerstvo zdravotnictví České republiky a Slovenské republiky. Tento dozor byl realizován hlavními a krajskými hygieniky obou republik. Odborníci z řad hygieniků vyhodnocovali v době po černobylské havárii měření a nadále měli na starosti

---

³⁴ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 80.

³⁵ 10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení. In ŠTULLER, Ján, et al. *10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení* [online]. Praha : SÚJB a SURO, 1996 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 16.

³⁶ Zpráva o radiační situaci na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyl. In *Zpráva o radiační situaci na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyl* [online]. [s.l.] : Institut hygieny a epidemiologie Centrum hygieny záření, 1987 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.suro.cz, str. 8.

³⁷ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 80.

monitorování radiační situace, sledování možné kontaminace potravin a dětské výživy, odhad povrchové kontaminace území, posouzení zdravotních následků i opatření na ochranu obyvatelstva.³⁸

Bezpečnostní opatření byla zajišťována Vládní havarijní komisí (VHK)³⁹ a odborníky Centra hygieny záření IHE.

Vedle probíhajícího měření a sledování míry případné kontaminace došlo k některým konkrétním krokům v oblasti bezpečnostních opatření: hlavním hygienikem byla pozastavena výroba dětské mléčné výživy, byla zavedena kritéria pro krmení dobytka, z přímé konzumace byla vyřazena část mléka,⁴⁰ slovenským pastevcům ovcí byl vydán neaktivní jód a byla provedena regulace spotřeby zvěřiny. Mezi prováděná méně významná opatření patřilo kropení ulic, které probíhalo počátkem května, pozastavení výroby léků z hovězích štítných žláz a příprava dalších opatření například v oblasti konzumace potravin, která nakonec nemusela být realizována.⁴¹

Dokument vydaný Státním úřadem pro jadernou bezpečnost (SÚJB) hodnotící situaci 15 let po havárii chápe tato přijatá opatření jako dostatečná: „*obecně lze přijatá opatření hodnotit jako adekvátní, protože při nízké úrovni ozáření obyvatelstva u nás nebylo třeba přijímat opatření, která by zasahovala do běžného způsobu života lidí*“.⁴² I přes přijatá opatření došlo bohužel hned na několika úrovních (ze strany vedení Sovětského svazu i vedení ČSSR) k pochybením v oblasti sdělování informací veřejnost, což vedlo k nedostatečnému a nesrozumitelnému informování a k následnému vzniku obav ze strany obyvatelstva ČSSR.

---

³⁸ DRÁBOVÁ, Dana, et al. Patnáct let od havárie Černobylu : důsledky a poučení. In *Patnáct let od havárie Černobylu - důsledky a poučení*. [s.l.] : SÚJB, 2001. s. 33. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 16.

³⁹ Více v následující kapitole 3.4. Reakce československé vedení a společensko-politické dopady černobylské tragédie

⁴⁰ Zákaz prodeje a podávání ovčího mléka a čerstvých výrobků z něj a stanovení limitu 1000Bq/l obsahu jodu v konzumním mléce vydali hlavní hygienici ČSR a SSR podle Materiálu pro schůzi předsednictva vlády ČSSR, v Praze 24.6. 1986, č.j. 01322/86-20.

⁴¹ DRÁBOVÁ, Dana, et al. Patnáct let od havárie Černobylu : důsledky a poučení. In *Patnáct let od havárie Černobylu - důsledky a poučení*. [s.l.] : SÚJB, 2001. s. 33. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 17 – 18.

⁴² Tamtéž, str. 18.

3.4. Reakce československého vedení a společensko-politické dopady černobylské tragédie

Rozhodování o bezpečnostních opatření včetně informování (resp. neinformování) československé veřejnosti bylo v rukou nejvyšších československých vládních orgánů.

Předseda VHK a místopředseda vlády ČSSR Gerle předložil v Praze dne 21. června při jednání předsednictva vlády ČSSR zprávu, která se týkala radiační situace na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyl. Důvodem k předložení zprávy bylo informování vlády o závěrech, které učinila VHK, a návrh řešení radiační situace včetně způsobu informování veřejnosti.⁴³

Komise, která zprávu vyhotovila, byla místopředsedou vlády Gerlem prvně svolána až dne 30. dubna 1986 a zasedala každý den až do 15. května, kdy se frekvence schůzí snížila díky zlepšení celé situace.⁴⁴ Zpráva vytvořená VHK shrnovala výsledky měření, prováděná výše zmíněná bezpečnostní opatření včetně měření radionuklidů v těle vybraných jedinců a další opatření typu:

- monitorování vývoje radiační situace v ČSSR letkou 7 vrtulníků
- zajištění mycích linek na hraničních přechodech s Německem a Rakouskem k omývání vagonu a kamionu, jejichž radiace přesahovala normy Německa a Rakouska
- prováděná blíže nespecifikovaná opatření k zabezpečení klidu a veřejného pořádku⁴⁵

Jako nejzávažnější zpráva označila vliv vnitřního ozáření prostřednictvím potravinových řetězců. Přesto souhrnně zhodnotila zdravotní následky pro obyvatele Československa jako „neakutní,“ ačkoli zároveň odhadla, že lze v průběhu času očekávat případy úmrtí či dědičná poškození následkem zvýšené radiace po havárii elektrárny Černobyl. Podle zprávy by ovšem tyto zvýšené počty úmrtí a poškození neměly být v poměru s dosavadním výskytem těchto úmrtí a poškození pozorovatelné.⁴⁶ „V Československu dávka z Černobylu zhruba odpovídala průměrné roční dávce na jednoho obyvatele z rentgenového vyšetření.“⁴⁷

⁴³ NA, *Materiál pro schůzi předsednictva vlády ČSSR*, v Praze 24.6. 1986, č.j. 01322/86-20.

⁴⁴ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 80.

⁴⁵ NA, *Materiál pro schůzi předsednictva vlády ČSSR*, v Praze 24.6. 1986, č.j. 01322/86-20.

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 81.

Zpráva dále pojednávala o informování veřejnosti. Podle Miroslava Vaňka lze počínání VHK na úseku informací označit i po letech od havárie za znepokojující. „*Jedním z hlavních úkolů Vládní havarijní komise na „úseku informací“, který si sama stanovila, a který se jí dařil téměř beze zbytku naplňovat, bylo „usměrňování publicity o měření a vyhodnocování radiace na území ČSSR“. Toto „usměrňování“ lze též, méně eufemisticky, vykládat jako zatajování nebo přinejmenším pozastavování informací.*⁴⁸ Důvodem k pozastavování informací měla být prevence paniky u obyvatelstva a negativního veřejného mínění o výstavbě jaderných elektráren v ČSSR.

K prvnímu a zásadnímu zpoždění v poskytování informací došlo ze strany sovětských úřadů, které o nehodě informovaly až s prodlevou 48 hodin a informaci navíc poskytly až na základě upozornění naměřené zvýšené radioaktivity, kterou zaznamenali pracovníci jaderné elektrárny ve Švédsku.

Zprávu o havárii tedy sovětské sdělovací prostředky vydaly až 28. dubna 1986, tu následně 29. dubna přejal československý tisk a ve večerním vysílání ji zveřejnil také rozhlas a televize. První zpráva z Rudého práva vypadala podle Dany Drábové jako poměrně krátký sloupek, „*kde se psalo, že došlo k havárii, která vlastně nic neznamená.*“⁴⁹ Zprávy si podle slov Drábové protřečily. Důvodem bylo, že se VHK při měření radioaktivity nejprve obrátila na armádní techniku, jelikož bylo v rámci armády snazší zajistit, aby se nešířila informace o potřebě měření radioaktivity. „*Vládní havarijní komise se obrátila na československou armádu, která měla přístroje dost hustě rozmístěné po území republiky, žel velmi málo citlivé, protože byly zařízené na jadernou válku. Takže oni skutečně nic nenaměřili.*“⁵⁰

O zvýšené radioaktivitě se proto informovalo až 5. května ve zprávě ČTK, která zmiňovala pouze „*mírné zvýšení radioaktivity*“.⁵¹ Předchozí zprávy publikované v Rudém právu do 5. května jen konstatovaly skutečnost, že došlo k havárii reaktoru,⁵² že byla situace v Černobyli podle zpráv sovětské vlády stabilizovaná⁵³ a vláda ČSSR také informovala, že nebylo třeba přijímat žádná zvláštní opatření, protože nebylo ohroženo zdraví obyvatelstva ČSSR.⁵⁴ Poněkud zneklidňující byla absence jakýchkoli informací, které by se týkaly

---

⁴⁸ VANĚK, Miroslav. Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie. In VANĚK, Miroslav. *Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2006 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 1.

⁴⁹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 80 - 82

⁵² *Havárie reaktoru*. Rudé právo. 1986, 100, s. 7.

⁵³ *K havárii v Černobyli*. Rudé právo. 1986, 101, s. 7.

⁵⁴ *Sdělení vlády ČSSR*. Rudé právo. 1986, 101, s. 1.

zdravotních či hygienických opatření, přestože některá opatření byla na základě rozhodnutí hlavní hygieničky skutečně prováděna.

Až 7. května byl v Rudém právu otisknut rozhovor s titulkem „*Nejsou důvody k obavám*“,⁵⁵ v němž hlavní hygienička ČSSR MUDr. Dana Zusková odpovídá na otázku ČTK, jak by se měli občané ČSSR v této situaci chovat, nejprve větou: „*Musí nám především důvěřovat a nevyvolávat zbytečnou nervozitu*“. Dodává ovšem, že předpokládá, že lidé budou zachovávat zásady osobní hygieny včetně omývání ovoce a zeleniny před jídlem.⁵⁶

Lidé už nicméně oficiálním zprávám příliš nedůvěřovali, jak dokládá výzkum, který uskutečnil Institut pro výzkum veřejného mínění v roce 1986. V rozporu s doporučením odborníků byla většina obyvatel zneklidněna možnými následky havárie.⁵⁷ Podle průzkumu dokonce 44% obyvatel ČSSR změnilo na základě obav své zvyklosti a na vlastní pěst podniklo kroky ke snížení svého ohrožení. Jednalo se především o omezení spotřeby mléka a zeleniny, omezení pohybu v přírodě a zvýšení osobní hygieny či užívání speciálních léků s obsahem jódu,⁵⁸ který snižuje účinky ozáření. Tyto instrukce přitom lidé mohli získat především v zahraničních masmédiích.

Téměř polovina obyvatel ČSSR tedy podle údajů výzkumu veřejného mínění sledovala zahraniční média, protože československé sdělovací prostředky byly blokovány propagandistickými cíli československé vlády. „*Informace, které k veřejnosti pronikly prostřednictvím západních masmédií a šířily se ústním podáním, motivovaly nejen obavy, ale likvidovaly i poslední zbytky důvěry, kterou zde průměrný občan mohl chovat ke „své“ vládě.*“⁵⁹

O katastrofě a jejích možných následcích v oblasti zdraví i ekosystému informovala nejen západní ale i některá východní média například v Polsku, Maďarsku či Německu. Lidé v Československu pak často poslouchali také rozhlasovou stanici Svobodná Evropa (RFE). To dokládá také Lída Rakušanová, která v roce 1986 pracovala v české sekci RFE: „*Ve chvíli, kdy se už ukázalo, že radioaktivní mrak postupuje celou Evropou, začali jsme informovat o rizicích. Protože když jsme poslouchali československý rozhlas, televizi a četli oficiální noviny, zjistili jsme, že české úřady to naprosto konsekventně zatloukají. Takže jsme se snažili lidem vysvětlit, že to vůbec není legrace, že to je dost vážná věc a že by se měli chránit sami,*

---

⁵⁵ *Nejsou důvody k obavám*. Rudé právo. 1986, 106, s. 1.

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ Velké obavy o zdravotní stav projevívalo 18% občanů, za trochu zneklidněné se považovalo až 55% občanů

⁵⁸ HERMANN, J. *Veřejné mínění o důsledcích havárie pro československé občany*. IVVM – výzkum č. 86-8, Praha 1986, str. 14.

⁵⁹ VANĚK, Miroslav, a kol. *Ostrůvky svobody : Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha : Votobia, 2002, str. 255.

že by měli vzít odpovědnost do vlastních rukou, když už ten režim není schopen je ani varovat a zahrává si s jejich zdravím. My jsme v podstatě museli suplovat to, co československá média říkat kvůli propagandě nesměla, aby nenarušila obraz Sovětského svazu jako technologické velmoci.⁶⁰ Informace převzaté ze zahraničních médií se následně šířily mezi lidmi a zesilovaly nedůvěru lidí ve vládnoucí orgány.

Rozdíly v informování mezi Československou republikou a dalšími východními státy spočívaly v odlišných společensko-politických souvislostech. Miroslav Vaněk označuje informování o černobylské havárii za „testovací terén“ Gorbačovovy „perestrojky“ a „glasnosti“,⁶¹ který ve své úloze otevřeného veřejného informování selhal.⁶²

Odlišný přístup byl v jednotlivých státech velmi citelný. Na nedostatek informací v Československu reagovali například rakouští občané, kteří iniciovali ve dnech 20. až 28. května letákovou akcí, v jejímž rámci rozšiřovali především v jihočeském regionu letáky s názvem „Radioaktivní zamoření je nadále nebezpečné“.⁶³ Letáky obyvatelstvo varovaly před zvýšeným radioaktivním zářením v ovzduší a upozorňovaly na to, že jím jsou ohroženy především malé děti a těhotné ženy. Doporučovaly proto nepít čerstvé mléko, nejíst žádnou čerstvou zeleninu, dále radily omezit pohyb dětí na pískovištích a trávnících a zdůrazňovaly nutnost častého sprchování. Současně tyto letáky také označily potraviny, které mohly být bez obav konzumovány – jednalo se o konzervy, rýži, těstoviny a brambory, obilí a ovoce z uplynulého roku. Tato akce měla podle Vaňka vzhledem k relativně malému dosahu a množství letáků pouze omezenou působnost.⁶⁴

Jedinou oficiální odezvou ze strany občanů ČSSR byl dokument Charty 77, v němž její členové požadovali po vládě a Federálním shromáždění ČSSR zveřejnění údajů týkajících se zvýšené radioaktivity na území ČSSR a otevřené informování veřejnosti o prováděných bezpečnostních opatřeních. Prohlášení Charty 77 uvádí, že „právo na život a zdraví patří k základním lidským právům, žádáme, abyste co nejdříve zveřejnili všechny dostupné údaje o tom, zda a v jaké míře se v jednotlivých dnech kritického období projevovala zvýšená radioaktivita na území republiky. Zvláště důležité jsou pak nepřikrášlené názory odborníků,

---

⁶⁰ Média Černobyl bagatelizovala : Rozhovor s Lídou Rakušanovou. *Aktuálně.cz* [online]. 26. 4. 2006, 2006, [cit. 2011-05-06]. Dostupný z WWW: www.aktualne.cz.

⁶¹ VANĚK, Miroslav, a kol. *Ostrůvky svobody : Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha : Votobia, 2002, str. 256.

⁶² Viz kapitola 4.1. Historický kontext: normalizace, perestrojka a glasnost

⁶³ VANĚK, Miroslav. Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie. In VANĚK, Miroslav. *Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie* [online]. [s.l.] : [s.n.], 2006 [cit. 2011-05-11]. Dostupné z WWW: www.sujb.cz, str. 4.

⁶⁴ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 83.

*kteří by měli veřejnost říci, jaká dosud hrozí rizika a jaká opatření je nutno hned i pro budoucnost zavést. Zároveň požadujeme, a by si vláda ČSSR vyžádala od sovětské vlády všechny nezbytné informace o okolnostech katastrofy, seznámila s nimi veřejnost a sdělila jí, jaké bude z černobylské havárie vyvozeno praktické poučení – zejména pokud jde o bezpečný provoz našich jaderných elektráren.*⁶⁵ Tento dokument nicméně zůstal bez odezvy.⁶⁶

---

⁶⁵ *Svědectví : Čtvrtletník pro politiku a kulturu; Výsledky nezávislého průzkumu současného smýšlení v Československu.* Paris : Svědectví, 1986, str. 241.

⁶⁶ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989.* Praha : Maxdorf, 1996, str. 85.

4. Mediální prostředí v období normalizace – 80. léta

Šíření informací mělo v normalizační společnosti svá specifika. Proto považují za podstatné se v souvislosti s procesem informování o havárii v Černobylu zaměřit na fungování socialistických médií a československé společnosti.

4.1. Historický kontext: normalizace, perestrojka a glasnost

Osmdesátá léta byla v Československu stále ještě obdobím, které začalo již v roce 1969 a které lze označit za dobu normalizace. Proces normalizace čili „obnovení pořádku“ byl v Československu odstartován vystřídáním reformně smýšlejícího Alexandra Dubčeka za Gustáva Husáka ve funkci prvního tajemníka KSČ. Husák se svého postu ujal po potlačení Pražského jara a jeho hlavním cílem bylo zrestaurování režimu.

„Restaurace režimu však zpočátku nebyla snadná. Hlavní problém spočíval v tom, že skupina, která sama sebe označovala jako „zdravé jádro“, představovala naprostou menšinu nejen ve společnosti, ale i v samotné KSČ.“⁶⁷ Z toho důvodu byly v rámci normalizačního procesu odstartovány čistky v samotné komunistické straně, které byly realizovány formou prověrek, jejichž ústředním bodem se stal postoj jednotlivých členů KSČ k invazi vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR v srpnu 1968. Prověrkou úspěšně prošli a na svém postu mohli setrvat ti straníci, kteří se přiklonili k normalizační interpretaci srpnové intervence nikoli jakožto násilné okupace, nýbrž jako „bratrské pomoci“. „Stranu v důsledku čistek opustila více než třetina členů, což bylo v absolutních číslech bezmála půl milionu lidí.“⁶⁸

Stranické čistky pokračovaly čistkami ve státní správě a dalších veřejných institucích, mezi něž se řadí i oblast veřejných sdělovacích prostředků, jež se prostřednictvím systematických čistek opět staly propagandistickým nástrojem komunistického režimu. Poslední opatření vychází taktéž z Moskevského protokolu⁶⁹, jenž „obsahoval ustanovení

---

⁶⁷ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 204.

⁶⁸ Tamtéž

⁶⁹ Protokol jednání delegace SSSR a ČSSR, který zavazoval československou stranu k „normalizaci“ poměrů v zemi na základě marxismu-leninismu.

*zavazující vedení KSC k ovládnutí sdělovacích prostředků“ pomocí nových zákonů a opatření, jakož i personálními změnami ve vedení tisku, rozhlasu a televize“.*⁷⁰

Následovalo opětovné utužování vztahu mezi SSSR a ČSSR, které bylo posvěceno roku 1970 přijetím *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSC*. Tento dokument schválený ÚV KSC definoval srpnovou invazi jako akt internacionální solidarity a události Pražského jara za dílo kontrarevoluce.⁷¹

Mezi další normalizační opatření spadaly například politické procesy s odpůrci režimu, uzavření státních hranic, rušení různých zájmových skupin, politických organizací a znovuzavedení cenzurní praxe do médií v podobě systému následné kontroly.

Normalizační proces byl sice v průběhu sedmdesátých let narušován protestními aktivitami, zrodem alternativní veřejné sféry či založením občanské iniciativy Charta 77, nicméně po většinu času převažoval ve společnosti normalizační rytmus každodennosti.⁷²

Relativně stojaté vody politické sféry se pokusil rozčeřit až v roce 1985 nástup Michaila Gorbačova do funkce generální tajemníka ÚV KSSS. Gorbačov započal v podobě perestrojky (česky přestavby) společensko-politické reformy, k nimž jej v první řadě vedla stagnace sovětské ekonomiky a následné zaostávání za vyspělými státy světa v oblasti průmyslu, hospodářství i technologií. Tato stagnace znamenala pro Sovětský svaz snížení tempa růstu a přiměla Gorbačova k zahájení přestavby. Ideovým zdrojem přestavby mělo být dílo V. I. Lenina a jeho ideál socialismu.⁷³ Cílem reformního perestrojkového úsilí byla širší demokratizace společenského života a větší otevřenost vůči světu.

Hlavními body programu perestrojky bylo ozdravení ekonomiky, změna morálně politické situace a orientace na veřejnou informovanost.⁷⁴ Jak uvádí sám Gorbačov: „*V zásadě však mohu říci, že konečný cíl přestavby je nám jasný. Je jím zásadní obroda všech stránek života země. Chceme dát socialismu nejmodernější formy společenské organizace, co nejúplněji rozvinout humanistický charakter našeho zřízení po všech jeho rozhodujících stránkách – ekonomické, sociální, politické i mravní*“.⁷⁵

Jedním ze základních pilířů přestavbové politiky byla tedy tzv. veřejná informovanost (glasnost), která se měla odrazit také v oblasti médií. Sdělovací prostředky měly na základě

⁷⁰ Kolektiv autorů. *Dějiny českých médií v datech : Rozhlas, televize, mediální právo*. Praha : Karolinum, 2003, str. 408.

⁷¹ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 205 – 208.

⁷² Tamtéž, str. 206 – 207.

⁷³ GORBAČOV, Michail. *Přestavba a nové myšlení : pro naši zemi a pro celý svět*. Praha : Svoboda, 1987, str. 13 – 20.

⁷⁴ Tamtéž, str. 21 – 23.

⁷⁵ Tamtéž, str. 29.

větší demokratičnosti a po vzoru glasnosti získat rozsáhlejší manévrovací prostor pro svobodnější a kritičtější projev. Veřejné sdělovací prostředky (tisk, rozhlas i televize) měly mít podle Gorbačova možnost si počínat jako „svobodná, celistvá a pružná síla v rámci celého státu, síla schopná pružně se přeorientovat na osvětlování nejaktuálnějších událostí a problémů“.⁷⁶

Gorbačovova reformní nálada byla cílena do všech svazových zemí, které je ovšem nepřijaly jednomyslně a s totožným nadšením. Perestrojkový kurs uvítalo například Polsko a Maďarsko, avšak Československo společně s NDR a Rumunskem se přestavbě bránilo.⁷⁷ Českoslovenští komunisté se sice k přestavbě formálně připojili, ale fakticky žádné konkrétní reformy nerealizovali. Husákův a Jakešův systém spíše naopak nadále reformám i větší otevřenosti informování vzdoroval.⁷⁸ „Československý mocenský establishment do poslední chvíle doufal, že utajováním informací, resp. jejich „ředěním“, zachrání sebe a systém.“⁷⁹

Jako jistý test Gorbačovovy perestrojky a glasnosti považuje Miroslav Vaněk právě způsob informování o rozsahu a následcích havárie jaderné elektrárny v Černobyli.⁸⁰ Navzdory smělym cílům, které se Gorbačovova glasnost kladla, došlo k oznámení černobylské havárie ve všech komunistických zemích až s čtyřiceti osmi hodinovým zpožděním, které bylo zapříčiněno odmlkou oficiální sovětské moci. Ta se vyjádřila právě až čtyřicet osm hodin po havárii a to ještě poměrně nepřesně a nedostatečně.⁸¹

Přesto podle slov Gorbačova vedení Sovětského svazu po obdržení prvních informací o černobylské tragédii pochopilo vážnost situace a informovalo dostatečně. „Domnívat se, že se můžeme omezit na polovičatá opatření a chytračit, bylo vyloučeno. O události bylo třeba v plném rozsahu a objektivně informovat. [...] Neexistují žádné zájmy, které by nás nutily zatajovat pravdu“.⁸²

---

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 85 – 86.

⁷⁸ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 207 – 208.

⁷⁹ VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996, str. 86.

⁸⁰ VANĚK, Miroslav, a kol. *Ostrůvky svobody : Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha : Votobia, 2002, str. 256.

⁸¹ *Svědectví : Čtvrtletník pro politiku a kulturu; Výsledky nezávislého průzkumu současného smýšlení v Československu*. Paris : Svědectví, 1986, str. 238.

⁸² GORBAČOV, Michail. *Přestavba a nové myšlení : pro naši zemi a pro celý svět*. Praha : Svoboda, 1987, str. 213.

Jan Stejskal, který byl v době havárie v Černobylu šéfem moskevské odbočky Československé tiskové kanceláře (ČSTK), vzpomíná, že první zprávu o černobylské události se dozvěděl z rozhlasové stanice BBC, která tehdy v Moskvě nebyla téměř vůbec rušena, pravděpodobně už 27. dubna. Podle jeho slov se i v prvních dnech po havárii konaly v rámci Gorbačovovy informační ofenzívy téměř každý den tiskové konference. V prvních třech dnech ovšem mluvčí ministerstva zahraničí Genadij Gerasimov odmítal novinářům poskytovat jakékoli informace.⁸³ V dalších zemích Sovětské bloku – v NDR, Bulharsku, Maďarsku, Rumunsku i v Československu vyšly první zprávy s již zmiňovanou časovou prodlevou a omezovaly se především na bagatelizování celé události a na ujišťování veřejnosti, že jim žádné nebezpečí nehrozí. Nejotevřenější postoj k informování zaujalo Polsko, kde už 29. dubna hlásil rozhlas zvýšenou úroveň radioaktivity a upozorňoval občany na potřebu omývání zeleniny. Větší citlivost polského režimu lze vysvětlit znatelnější ochotou polských občanů stávkovat či demonstrovat, když se k nim režim v krizových situacích nezachoval adekvátně.⁸⁴ Západní demokratické státy své obyvatelstvo informovaly o poznání otevřeněji, a proto se obyvatelstvo v Československu orientovalo ve zvýšené míře na neoficiální zdroje informací – na zahraniční sdělovací prostředky.

*„Jestliže však západní demokratické státy otevřeně informovaly své obyvatelstvo o jejím (předpokládaném) rozsahu, možných zdravotních ohroženích a důsledcích pro ekosystém celého kontinentu, v socialistickém Československu blokovala režimní cenzura jak seriózní informace, tak náležitá varování obyvatelstva“.*⁸⁵

4.2. Cenzurní praxe v Československu

Mediální sféra v Československu byla v také velmi silně poznamenána normalizačními tendencemi, v nichž sehrály podstatnou roli již zmiňované personální čistky. V důsledku prověrek a propouštění se dostala média opět do moci státu. Ruku v ruce s nimi následovaly další institucionalizované a politické zásahy státní moci do toku informací a autorského záměru, které lze označit za cenzuru. Rámec pro fungování sdělovacích prostředků byl určen taktéž závěry Moskevského protokolu přijatého 26. srpna 1968.

⁸³ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

⁸⁴ *Svědectví : Čtvrtletník pro politiku a kulturu; Výsledky nezávislého průzkumu současného smýšlení v Československu*. Paris : Svědectví, 1986, str. 238 – 239.

⁸⁵ VANĚK, Miroslav, a kol. *Ostrůvky svobody : Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha : Votobia, 2002, str. 255.

Vláda ČSSR následně „v zájmu dalšího pokojného vývoje“ zřídila při předsednictvu vlády Úřad pro tisk a informace (ÚTI), který bylo prostředkem vlády ke kontrole a usměrňování hromadných sdělovacích prostředků. Úkolem ÚTI, jenž byl v roce 1969 nahrazen Českým úřadem pro tisk a informace (ČÚTI) bylo kontrolování periodického tisku, rozhlasu, televize i informační agentury ČSTK takovým způsobem, aby bylo zajištěno nezveřejňování informací, které by mohly být z pohledu vládnoucího režimu v rozporu se zájmy vnitřní či zahraniční politiky státu.⁸⁶ Součástí přijatého zákona, který zřídil ÚTI, bylo pozastavení účinnosti zákona z června 1968, jenž obsahoval sdělení, že cenzura je nepřípustná.⁸⁷

*„ČÚTI na začátku normalizace úředně zastavil desítky titulů a mocensky stabilizoval ty ostatní. Pak se soustředil na následnou, dodatečnou kontrolu médií. V případě, že úřad našel v mediálních obsazích ideologická pochybení, využíval různých stupňů sankcí vůči redaktorům, šéfredaktorům a vydavatelům“.*⁸⁸ Terčem cenzurního záměru byl jakýkoli náznak kritiky SSSR, nevhodné umístění příspěvku na stránce tisku, které by mohlo vyvolávat nežádoucí asociace, opominutí kritiky Západu při vhodné příležitosti, nahrávání západní propagandě nebo skrytá propagace výrobků z kapitalistických zemí.

Vládnoucí režim pokládal za nejefektivnější způsob cenzury autocenzuru. Autocenzura na rozdíl od obvyklé předběžné cenzury totiž de facto přenesla odpovědnost za zveřejnění závadných informací z cenzora na více osob. Konkrétně tak nově spočívala odpovědnost na šéfredaktorech, redaktorech a na vydavatelích, kteří museli sami rozhodnout, který mediální obsah byl ideologicky nezávadný a tedy publikovatelný a který naopak nesměl být zveřejněn. V případě pochybení čekaly na viníky sankce.⁸⁹ *„Sankce se netýkaly redakcí, ale vydavatelů, kteří nebyvali s redakcemi vždy zcela zajedno. Vznikl tak řetěz poslušané zodpovědnosti: vydavatel hlídal šéfredaktora, šéfredaktor redaktory, redaktori autory atp. Co si dříve mohli novináři a publicisté dovolit, protože obtahy schvaloval svým razítkem cenzor, a tomu občas mohlo něco proklouznout, na to si nyní netroufali; vydavatel ohrožený*

---

⁸⁶ Kolektiv autorů. *Dějiny českých médií v datech : Rozhlas, televize, mediální právo*. Praha : Karolinum, 2003, str. 408 – 409.

⁸⁷ TOMÁŠEK, Dušan . *Pozor, cenzurováno! : aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha : Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 153.

⁸⁸ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 209.

⁸⁹ Tamtéž

*sankcemi ÚTI, by totiž dlouho nezaměstnával lidi, kteří mu působí potíže. [...] A režim navíc mohl hlásat do světa: předběžná cenzura u nás neexistuje!*⁹⁰

Systém kontroly sdělovacích prostředků byl změněn v prosinci 1980 zákonem, který zřídil nový úřad pro dozor nad médii. Jednalo se o Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI), jenž fungoval až do roku 1990. FÚTI měl ve své moci hned několik zásadních kompetencí:

- Navrhoval vládě ČSSR zásady státní politiky ve věcech tisku i dalších informačních prostředků a zařizoval jejich provádění a koordinaci
- Prováděl registraci celostátního periodického tisku
- Měl za úkol zajistit ochranu státních zájmů v tisku
- V jeho kompetenci bylo rozhodování o dovozu a distribuci zahraničního periodického tisku
- Udělovat oprávnění vydavatelstvím pro šíření periodického tisku.⁹¹

FÚTI disponoval rozšířenými kompetencemi, které měl původně na starosti ČÚTI. Nadřízeným orgánem FÚTI byla federální vláda, z čehož vyplývá, že byl tento úřad sice nepřímě ale fakticky řízen ÚV KSČ. Na ústředí ÚV KSČ proto každý týden probíhaly porady, který se účastnili zástupci FÚTI i reprezentanti médií, na nichž se rozhodovalo o tom, jaké zpravodajství bude moci být zveřejněno. Nedodržení těchto mocenských rozhodnutí přinášelo sankce pro zástupce médií.⁹² Z toho plyne, že „šéfredaktoři významných periodik a ředitelé mediálních institucí museli být nejen loajálními a aktivními členy KSČ, ale často souběžně s funkcí šéfredaktora působili i v nejvyšších stranických strukturách – platilo to jak na celostátní, tak na regionální úrovni“.⁹³

---

⁹⁰ TOMÁŠEK, Dušan . *Pozor, cenzurováno! : aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha : Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 154.

⁹¹ Kolektiv autorů. *Dějiny českých médií v datech : Rozhlas, televize, mediální právo*. Praha : Karolinum, 2003, str. 415.

⁹² KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 207 – 208.

⁹³ Tamtéž, str. 210 – 211.

4.3. Informační zdroje

4.3.1. Zpravodajská agentura ČSTK a její role při informování o černobylské havárii

Československá tisková kancelář (ČSTK) vznikla v roce 1918 a až do devadesátých let 20. století zastávala funkci státní agentury. Od roku 1948 byla agentura pod silným vlivem komunistické strany a podléhala jejímu mocenskému dohledu. V té době byla agentura „formálně podřízena vládě, fakticky ji ale řídil ústřední výbor Komunistické strany Československa.“⁹⁴

V oblasti získávání, zpracovávání a šíření informací byla v období normalizace na přední pozici právě ČSTK. „ČTK spolupracovala se zahraničními agenturami a měla výhradní právo na distribuci zpravodajství zahraničních agentur v rámci ČSSR, čím kontrolovala přísun informací ze zahraničí do země.“⁹⁵

Již od založení ČSTK fungovalo v agentuře tzv. dvoukolejné zpravodajství určené dvěma odlišným okruhům adresátů. První druh zpravodajství byl označován jako zpravodajství bílé a byl adresován veřejnosti. Paralelně s ním existovalo také zpravodajství modré, jež bylo neveřejné a bylo určeno pouze přesně vymezenému okruhu odběratelů, mezi něž se řadili vysocí straníční funkcionáři, šéfredaktoři hlavních tištěných i audiovizuálních médií. Dále byli mezi odběratele modrého zpravodajství byli zařazeni také ředitelé významných podniků či výzkumné ústavy. Celkový počet odběratelů neveřejného modrého zpravodajství čítal v řádech stovky odběratelů. Obě varianty zpravodajství vycházely v osmdesátých letech denně.

Vedle podvojného zpravodajství existovaly v agentuře ještě další dva stupně utajování informací. Prvním z nich byla Příloha zvláštního zpravodajství ze zahraničí, jež zahrnovala zprávy týkající se například působení československé emigrace v zahraničí nebo zpráv o Československu, které vycházely v západním tisku. Tato příloha byla určena pouze několika desítkám odběratelů, mezi něž patřili členové Předsednictva ÚV KSČ, Sekretariátu ÚV KSČ a několik novinářů.

Posledním a nejvyšším stupněm utajení byly tzv. separáty, které vycházely maximálně šestkrát do roka a byly určeny do rukou prezidenta Gustáva Husáka, tajemníka ÚV KSČ

---

⁹⁴ Ctk.cz [online]. 2011 [cit. 2011-05-26]. O ČTK. Dostupné z WWW: <http://www.ctk.cz/o_ctk/historie/>.

⁹⁵ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 211.

Vasila Bil'aka a ředitele ČSTK Otakara Svěřčinu. Jednalo se o zprávy, které mapovaly velmi osobní informace týkající se československého politického vedení jako byl zdravotní stav či osobní skandály.

V polovině osmdesátých let, kdy došlo k havárii jaderné elektrárny Černobyl, byla již zavedená praxe, že se jedna zpráva zpracovávala formou modrého i bílého zpravodajství. O zařazení konkrétní informace mezi veřejné či neveřejné zpravodajství rozhodovali samotní redaktoři.

I přes výsadní postavení ČSTK v oblasti informování, trvalo agentuře tři dny, než vydala první zprávu o černobylské havárii. Redaktoři domácí redakce, kteří měli informování na starosti, se první informaci dozvěděli ze zahraničního rozhlasu a snažili se o to, aby ČSTK o události vydala konkrétní zprávy. Část redaktorů ČSTK navíc získala z vlastních zdrojů poměrně přesné informace o situaci a hodnotách radioaktivity v Československu po černobylské havárii. Ale aby informace, které agentura o událostech v Černobyli a o případných následcích, které by havárie mohla mít na zdraví občanů a životní prostředí v Československu, nakonec mohla zveřejnit, musely být tyto informace nejprve schváleny stranickým vedením. A snahou komunistického vedení nebylo otevřené informování, ale uklidňování a zlehčování situace, kterých dosahovalo prostřednictvím dohledu nad zpravodajstvím.⁹⁶

Politbyro si bylo ovšem vědomo faktu, že lidé v ČSSR poslouchali rozhlasovou stanici Svobodná Evropa, popřípadě sledují i další zahraniční média a odtud čerpají nezkrácené informace o havárii v Černobyli. Informace, které pak ČSTK s požeňáním mocenského aparátu vydávala, musela zohlednit, že lidé už určité informace získali z neoficiálních zdrojů.⁹⁷

4.3.2. Neoficiální komunikační systémy a jejich role při informování o černobylské havárii

Všechny oficiální sdělovací prostředky včetně tisku a televizní i rozhlasového vysílání podléhaly mocenské kontrole. Oficiální média tak měla v souvislosti s katastrofou v Černobyli možnost informovat pouze velice omezeně a zkresleně. *„Ze strany oficiálních sdělovacích prostředků se hrnulo neustálé uklidňování a přesvědčování, že to vše je jen*

---

⁹⁶ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

⁹⁷ Poznatky pro tuto kapitolu jsem čerpala především z rozhovoru s Janem Stejskalem; Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

*západní hysterie. Říkali, že ti, kdo takto informují, jsou nezodpovědní a jen šíří paniku, protože se vlastně vůbec nic nestalo“.*⁹⁸

Na tuto normalizační situaci, která nedávala prostor svobodnému a otevřenému poskytování informací, reagovala část společnosti vytvářením neoficiálních společenských struktur, do nichž se řadilo například vydávání samizdatových periodik. *„Samizdatová periodika se zvláště po vzniku Charty 77 stala nedílnou součástí aktivit neoficiálních společenských struktur a až do konce normalizace vytvářela komunikační alternativu k režimem ovládaným médiím.“*⁹⁹

Charta 77 reagovala na informační vakuum vytvořením oficiálního prohlášení, jehož iniciátorkou byla jedna z mluvčích Charty 77 Anna Šabatová. Ta sama dodává: *„když jsme se společně s dalšími dvěma¹⁰⁰ mluvčími dohodli, tak jsme měli oprávnění vydávat dokumenty za celou Chartu. Scházeli jsme se pravidelně jednou týdně a já jsem na tuto schůzku už šla s připraveným textem prohlášení, jelikož jsem si uvědomila, že je to důležité a že není správné, že nás československé úřady neinformují. Proto jsem se rozhodla připravit krátký, asi půlstránkový návrh dokumentu, který obecně kritizoval informační embargo a požadoval pravdivé a odpovědné informování.“*¹⁰¹ Text prohlášení byl adresován vládě a Federálnímu shromáždění, nicméně podle slov iniciátorky bylo hlavním smyslem vydání prohlášení jeho následné publikování. Prohlášení bylo publikováno jednak v informačním bulletinu Informace o Chartě 77 (Infoch), jehož prostřednictvím měla být československá veřejnost informována a mobilizována, a dále byl zprostředkován československým novinářům působícím v zahraničí.¹⁰²

Aktivity Charty 77 v oblasti poskytování nezkreslených informací československému obyvatelstvu posiloval další alternativní zdroj informací, jímž byly zahraniční rozhlasové stanice. *„Vznik Charty 77 znamenal těžkou ránu normalizační snaze československých komunistů, posílil „mlčící většinu“ lid nesouhlasících se současným režimem a představoval i významný impuls pro československé vysílání rozhlasu Svobodná Evropa“.*¹⁰³ Průzkum poslechovosti rozhlasové stanice Svobodná Evropa (RSE) z roku 1984 ukazuje, že RSE poslouchalo v Československu dva roky před havárií v Černobyli 40% dospělé populace.

---

⁹⁸ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

⁹⁹ KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010, str. 218.

¹⁰⁰ Kromě Anny Šabatové byli mluvčími Charty 77 v roce 1986 také Martin Palouš a Jan Štern.

¹⁰¹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Annou Šabatovou, Praha, 19.5. 2011

¹⁰² Tamtéž

¹⁰³ SEDLÁČEK, Karel. *Volá Svobodná Evropa*. Praha : Archa 90, 1993, str. 109.

Navzdory instalovaným rušičkám zahraničního rozhlasového vysílání, ladily stanici RSE v roce 1984 přibližně čtyři miliony obyvatel.¹⁰⁴

Svobodná Evropa se snažila v době černobylské katastrofy suplovat svobodné sdělovací prostředky v Československu. První informaci poskytla tato stanice týž den, kdy ji začal vysílat západní rozhlas, protože československá oficiální média o události neinformovala. Vysílání RSE se zaměřovalo především na zprostředkování dostupných informací ze západních sdělovacích prostředků a na otevřené informování československé veřejnosti o událostech v Černobylu, jejich následcích a možných preventivních opatření pro ochranu zdraví. Mezi tato opatření patřilo vyvarování se některým druhům zeleniny, mléčných výrobků, sběru hub a pobytu na čerstvém vzduchu. *„Lidem nebylo možné nic zakázat. Bylo jen na nich, zda se těmito doporučeními budou řídit“.*¹⁰⁵

Vedle českého vysílání RSE se mezi neoficiální sdělovací prostředky, na jejichž vysílání se československá veřejnost mohla obrátit pro informace o havárii reaktoru v Černobylu, byla rozhlasová stanice Hlas Ameriky, vysílání BBC nebo Deutsche Welle.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 132.

¹⁰⁵ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹⁰⁶ Tamtéž

5. Interpretace rozhovorů a diskurzivní analýza novinových článků

V této kapitole bych se ráda věnovala vlastní interpretaci dat získaných prostřednictvím rozhovorů vedených metodou orální historie a pomocí diskurzivní analýzy článků publikovaných na stránkách deníku Rudé právo v roce 1986.

Interpretace rozhovorů se vztahuje na tématické rozhovory, které jsem pořídila se čtyřmi narátory. Tito narátoři informování o havárii jaderné elektrárny Černobyl spoluvytvářeli nebo se na něm určitým způsobem podíleli. Interpretace těchto rozhovorů se zaměřuje na několik zásadních tématických okruhů, mezi než patří politický kontext a jeho vliv na informování o havárii, možnosti a limity oficiální československých médií při informování o černobylské tragédii, charakter prvních zpráv o havárii, které se objevily v Československu a role zahraničních médií.

Diskurzivní analýzu¹⁰⁷ jsem provedla na článcích publikovaných v deníku Rudé právo. Časový úsek, v němž jsem sledovala vývoj a proměny informování o havárii v Černobylu, byl určen dvěma zásadními mezníky. Prvním mezníkem se stalo datum samotné havárie elektrárny, tedy 26. duben 1986. Konečný mezník byl stanoven na 26. srpna 1986, tedy na den, kdy deník informoval o konání konference ve Vídni, na niž zaujalo sovětské vedení prvně oficiální stanovisko k událostem a následkům celé havárie a předneslo je před zástupci 50 států.

5.1. Interpretace rozhovorů

Za cíl mé interpretace lze označit pokus o přiblížení sledovaného procesu informování o havárii v Černobylu na území ČSSR z perspektivy osob, které do tohoto procesu určitým způsobem zasáhli.

---

¹⁰⁷ Viz kapitola 2.2.4. Analytické postupy – interpretace rozhovorů a diskurzivní analýza novinových článků

5.1.1. Představení narátorů

Na tomto místě bych ráda alespoň ve stručnosti představila narátory, kteří se výzkumu zúčastnili.

První rozhovor jsem pořídila s **Janem Stejskalem**, který se narodil v roce 1952. Na vysoké škole vystudoval obor Agenturní žurnalistika a ve třetím ročníku nastoupil do ČSTK jako stážista do zahraniční redakce, kde následně působil jako redaktor. Z redakce byl dvakrát propuštěn. Mezi roky 1983 až 1985 pracoval jako zahraniční zpravodaj v Kábulu a poté byl v roce 1985 jmenován šéfem moskevské pobočky ČSTK. V Moskvě pobýval až do roku 1989. V době výbuchu jaderné elektrárny Černobyl zprostředkoval ČSTK informace o této události nejen z Moskvy, ale také přímo z Černobyli, kam se jako jeden z mála novinářů dostal krátce po havárii.

Za zásadní přínos tohoto rozhovoru považuji právě fakt, že Jan Stejskal působil v roce 1986 přímo v Moskvě jako redaktor ČSTK a jako jeden z vyvolených se dostal přímo až na místo havárie, o níž pak poskytoval informace zpět do Československé republiky. Narátor měl ve zkoumané době navíc možnost sledovat a následně i zhodnotit šíření informací o havárii přímo v Moskvě, odkud se zprávy dostávaly do dalších sovětských i západních zemí, a porovnat je s informacemi ze zahraničních sdělovacích prostředků.

Druhý rozhovor mi poskytla **Dana Drábová**, současná předsedkyně SÚJB. Narátorka se narodila v roce 1961. Na Fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské vystudovala obor Dozimetrie a aplikace ionizujícího záření. Po ukončení studií nastoupila v roce 1985 do Centra hygieny záření Institutu hygieny a epidemiologie, z něhož se v roce 1995 stal Státní ústav radiační ochrany. V době havárie reaktoru černobylské elektrárny tedy pracovala v místě, jehož úkolem bylo monitorovat a hodnotit případný vliv černobylské havárie na Československo.

Jako cenný přínos tohoto rozhovoru považuji narátorčin celoživotní zájem o zkoumanou problematiku a její osobní zkušenost z instituce, kterou sama označila za primární při monitorování a hodnocení vlivu havárie. Velmi zajímavý je její pohled „z vnitřku“ míst, která situaci sledovala a skrze média se k ní také vyjadřovala.

Třetí rozhovor jsem vedla s **Annou Šabatovou**. Ta se narodila v roce 1951 a studovala obor Filosofie a historie na Filosofické fakultě v Brně. Ve třetím ročníku studií byla zatčena a odsouzena pro podvracení republiky. V roce 1977 podepsala Chartu 77, jíž byla v roce 1986 mluvčí.

Tento rozhovor byl pro můj výzkum přínosný vzhledem k tomu, že paní Šabatová byla iniciátorkou návrhu textu prohlášení, jež Charta 77 vydala k událostem v Černobyli a který se zároveň stal jediným oficiálním dokumentem adresovaným vládě a Federálnímu shromáždění ČSSR.

Poslední narátorkou, s níž jsem pořídila rozhovor, byla **Lída Rakušanová**. Narodila se v roce 1947, studovala na Filosofické fakultě obor Český jazyk – estetika – jihoslovenské jazyky. V roce 1968, kdy byla ve třetím ročníku, odešla do Německa. Zde pokračovala ve studiích v Mnichově. Od roku 1975 začala spolupracovat s rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa, kde zastávala pozici redaktorky. V roce 1983 se pak stala komentátorkou domácího vysílání rádia Svobodná Evropa a v období po havárii černobylského reaktoru poskytovala skrze tuto rozhlasovou stanicí informace týkající se této tematiky do ČSSR.

5.1.2. Politický kontext a jeho vliv na možnosti informování v Československu

Na způsob, rychlost i charakter informování o událostech v Černobyli a jejich následných důsledcích pro Československo měla bezesporu vliv soudobá politická situace. A to hned na dvou úrovních.

Vedení Sovětského svazu, v jehož čele stál v roce 1986 Michail Gorbačov, prosazovalo politiku otevřenějšího informování. Vliv perestrojky a glasnosti byl v tomto procesu zřejmý. *„Myslím, že Černobyl přispěl k tomu, aby režim padnul a Gorbačov dostal daleko lepší pozici k politice, kterou prosazoval. Neštěstí v Černobyli, podle mého názoru, podstatně uspíšilo perestrojku v Sovětském svazu“*.¹⁰⁸ Přesto nebyl Sovětský svaz schopen v prvních kritických dnech po havárii vydat žádné oficiální vyjádření či upozornění. *„Na tiskových konferencích na ministerstvu zahraničí, kam jsem docházel téměř denně, které byly tenkrát v rámci Gorbačovovy informační ofenzívy organizovány velmi často, novináři z Východu i ze Západu samozřejmě kladli otázky mluvčímu ministerstva zahraniční, což byl tenkrát člověk, který se jmenoval Genadij Gerasimov, a ptali se ho, co se děje. Ale on v těch prvních třech dnech odmítal poskytovat jakékoli informace. To znamená, že oficiálně ani z Moskvy v těch prvních dnech nic nešlo.“*¹⁰⁹

Vedení Sovětského svazu se naopak snažilo veřejnost uklidnit a nepřipouštělo možné ohrožení obyvatelstva. *„Pamatuji si, že mne tenkrát nejvíce konsternovalo a šokovalo to, že*

¹⁰⁸ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹⁰⁹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

ani neodvolali Závod míru, což byla velká akce konaná přesně na začátku května. Přitom Závod míru měl etapy i v Kyjevě. To se mi zdálo obzvlášť nezodpovědné, protože ti sportovci byli vlastně nahnáni do jámy lvové a o ničem nevěděli“.¹¹⁰ Na Závod míru jako na nástroj propagandy vzpomíná také další narátor, který se pod záminkou výjezdu do Kyjeva kvůli Závodu míru dostal přímo i do uzavřené zóny kolem Černobylu: „Zájezd do Černobylu byl samozřejmě organizován seshora. Oslovení novináři dostali nabídku, jestli by nechtěli jet nikoliv do Černobylu ale do Kyjeva. A ne kvůli havárii jaderné elektrárny ale kvůli Závodu míru, který tam v té době probíhal, protože někdo v Moskvě dostal v té době ten šílený nápad ukázat světu, jak je Ukrajina bezpečná, takže tam pozvali nebohé závodníky míru. [...] Oni tam ty závodníky přivezli letecky, prohnali je tím Kyjevem, aby ukázali, jak je tam čisté ovzduší. Byly tam nahnané desetitisíce lidí a šíleně se tam prášilo, protože už tam nebyl sníh“.¹¹¹

Sovětský svaz začal veřejnost informovat až ve chvíli, kdy k tomu byl okolnostmi přinucen. „Došlo k tomu, že únik byl větrem nasměrován nad Skandinávii a vůbec poprvé byl zaregistrován v jaderné elektrárně Forsmark ve Švédsku. [...] podle směru větru dopočítali, že by ten zdroj měl být na území Sovětského svazu, a začali se velmi diplomaticky po tom zdroji pít. Až tedy v té chvíli připustila tehdejší Gorbačovova vláda, že se něco na elektrárně Černobyl stalo. Ale v plném rozsahu to přiznali až při Gorbačovově projevu 14. nebo 15. května“.¹¹² V případě, že by experti ze Švédska nezačali pátrat po zdroji zvýšené radioaktivity, Sovětský svaz by pravděpodobně o události mlčel mnohem déle. „Na Černobylu to nebyla první havárie. V roce 1983 tam došlo k roztavení dvou palivových kanálů, což proti tomu, co se stalo na čtvrtém bloku, nebylo skoro nic. Ale Rusové o tom nic neřekli až do pětadevadesátého roku, kdy otevřeli řadu svých archivů. To bylo prostě proto, že vítr fouknul na Východ a tím pádem nebylo komu co říkat“.¹¹³

Druhou úroveň politického ovlivňování procesu informování o černobylské havárii a jejích následcích představovala podstatně strnulejší politika československého vedení. Podle Lídy Rakušanové byly politické důvody, které bránily otevřenému poskytování informací v Československu, jasné: „Takové informování se nehodilo do obrazu Sovětský svaz – mírová hráz – náš vzor – a tam se nemůže nikdy nic stát. A když se tam něco stane, tak se to prostě nestalo. To byla základní politika neostaliniistických komunistů“.¹¹⁴ Komunistická strana

---

¹¹⁰ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹¹¹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

¹¹² Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

v Československu proto informace zlehčovala a snažila se je utajovat. Za příklad může sloužit způsob, jak se VHK postavila k měření radiace v Československu. VHK se totiž cíleně neobrátila s tímto úkolem na Hygienickou službu, ale úmyslně tento úkol svěřila armádě. „Vládní havarijní komise se obrátila na síť armádních měření, tedy na československou armádu, která měla přístroje dost hustě rozmístěné po území republiky, žel velmi málo citlivé, protože byly zařízené na jadernou válku. Takže oni skutečně nic neměřili. Až teprve když se zapojily ty naše citlivé přístroje Hygienické služby, tak bylo možné něco měřit. [...] Ale vzhledem k tomu, že ta nechut' něco publikovat byla velmi podobná u té naší věrchušky jako u té sovětské, tak se obrátili na armádu z jednoduchého důvodu – tam bylo snazší zajistit, aby se informace, že je potřeba něco měřit, nešířila“.¹¹⁵

Na bagatelizaci zpráv týkajících se událostí i důsledků Černobylu ze strany vedení ČSSR reagovala oficiální cestou pouze občanská iniciativa Charta 77 prostřednictvím svých mluvčích, kteří vydali společné prohlášení. „Nepamatuji si, jestli už tam jsme vyjádřili tu myšlenku, která mi utkvěla, že velká nezodpovědnost státu byla v tom, že neinformoval jakými způsoby se mohou lidé chránit před riziky, které nebyly nijak velké, ale které tu byly. [...] Chyběla prostě základní osvěta, kterou v přiměřeně otevřené společnosti stát pro své občany udělá. V podstatě šlo o pár rad. Nebylo to nic, co by stát zatížilo. Ale u nás z politických důvodů, které vyplývaly z toho, že se v zemi jejich nejbližšího politického spojence a ideologického hegemonu stalo toto neštěstí, zakrývali jeho podstatu a snažili se bagatelizovat následky“.¹¹⁶

Dana Drábová, která monitorovala případný dopad havárie v Československu, dodává, že reálné nebezpečí lidem v ČSSR nehrozilo. „Reálná hrozba nebyla, ale byla to strašná komunikační chyba. Lidé tomu opravdu nevěřili a způsobilo jim to více problémů. A když to možná dotáhnu ad absurdum tak to pro ně mělo větší zdravotní následky, než kdyby se jim vše řeklo tak, jak to bylo“.¹¹⁷

Možnosti a limity komunikace se u oficiálních československých médií odvíjely od jejich podřízenosti státnímu aparátu. Jak již bylo zmiňováno dříve¹¹⁸, zprávy se v ČSTK selektovaly a vydávaly ve dvojím znění. Varianta určená pro veřejnost byla ideologicky zkreslována. „Pokud si pamatuji, což je všeobecně známo, že spíše než objektivní informace se tehdejší vedení snažilo veřejnost uklidnit a tvrdit, že se vůbec nic nestalo“.¹¹⁹ Nebylo

---

¹¹⁵ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

¹¹⁶ Rozhovor Kláry Bešćecové s Annou Šabatovou, Praha, 19.5. 2011

¹¹⁷ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

¹¹⁸ Viz kapitola 4.3.1. Zpravodajská agentura ČSTK a její role při informování o černobylské havárii

¹¹⁹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

v pravomoci samotných redaktorů rozhodovat, které informace se k veřejnosti dostanou. Přílišný význam neměla ani snaha redaktorů vyvinout určitý tlak na vedení redakce a vynutit si vydání stanoviska k černobylskému výbuchu. *„Ale trvalo to podle mě tři dny, než se z ČSTK něco ozvalo. A pokud ČSTK nějaké zprávy vydala, tak na to neměl žádný vliv nějaký tlak zevnitř, ale rozhodnutí těch nejvyšších orgánů“*.¹²⁰

Místo jasných informací docházelo prostřednictvím oficiálních médií ke stálému bagatelizování a uklidňování veřejnosti. *„Nejhorší bylo, že ze strany oficiálních sdělovacích prostředků se hrnulo neustálé uklidňování a přesvědčování, že to vše je jen západní hysterie. Říkali, že ti, kdo takto informují, jsou nezodpovědní a jen šíří paniku. A že se vlastně vůbec nic nestalo a pokud se něco stalo a někde se nad Evropou pohybuje nějaký radioaktivní mrak, tak že se Československu vyhnul. Základní tón československých médií přesně kopíroval Moskvu. Co Moskva řekla, to se tady¹²¹ papouškovalo a ještě se k tomu přidávalo, že nám vůbec nic nehrozí, protože nám se ten radioaktivní mrak vyhnul. I kdyby nějaký byl, tak tady nebyl“*.¹²²

Zprávy převzaté ze sovětských zdrojů a následně vydávané v oficiálních československých médiích byly navíc často dodatečně cenzurovány, jelikož *„leckteré informace, které se objevily v sovětském tisku, byly pro československý tisk naprosto neudržitelné“*.¹²³ Toto potvrzuje také Lída Rakušanová, když vzpomíná, jak: *„oficiální sdělovací prostředky pořád jenom opakovaly totéž, co řekla Moskva. A často ještě s týdenním zpožděním. Pravděpodobně informace ještě procházely nějakými schvalovacími procesy, zda se smí vůbec říci to, co už řekla Moskva. To bylo obzvlášť komické, protože tady byl tak zamrzlý neostalinistický režim, že to bylo až děsivé. A opravdu už to bylo ve velkém rozporu vůči tomu, co se dělo v Moskvě. Když v Moskvě řekli: „Ano, bouchla nám elektrárna, je nám to líto, byla to chyba obsluhy a důvodem byl také zastaralý grafitový reaktor“, tak v Československu se v Politbyru zřejmě diskutovalo o tom, zda se smí říci, že Moskva měla zastaralý reaktor. Takže to řekli až o čtyři dny později“*.¹²⁴

---

¹²⁰ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

¹²¹ Myšleno v Československu (pozn. autorky).

¹²² Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹²³ Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

¹²⁴ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

5.1.3. Charakter prvních zpráv o havárii v Černobylu

První zprávy, které se o černobylské havárii do Československa dostaly skrze oficiální sdělovací prostředky, přišly se zpožděním a nebyly úplné. Lidé se proto stále více zaměřovali na sledování zahraničních médií a informace z nich získané si mezi sebou předávali. „Pamatuji si, že jsme to věděli během jednoho nebo dvou dnů. Zcela jistě to bylo dříve, než se objevily informace v československých sdělovacích prostředcích. Dost pravidelně jsme poslouchali zahraniční rozhlas a také jsme si poměrně běžně vyměňovali informace s přáteli“.¹²⁵

Ke sdílení neoficiálních zpráv získaných ze zahraničních médií byli lidé vedeni opatřeními, které proti zahraničnímu rozhlasu vydal stát. I přes rušení západních stanic si lidé některé základní zprávy z těchto zdrojů předali. „Lidé se také snažili získávat patričné informace z nezávislých zdrojů. Ta informace se tedy zejména z té Svobodné Evropy dostala poměrně rychle. Někdy kolem 29. nebo 30. dubna jsme už věděli, že se tedy něco na Ukrajině stalo a že to nebude nic malého. [...] Protože bydlím na Sázavě, kde zrovna podmínky pro poslouchání těchto tehdy velmi silně rušených stanic nebyly, tak si myslím, že se to ke mně dostalo od spolupracovník z Centra hygieny“.¹²⁶

Zpožděné informování bylo důsledkem nepřesných zpráv ze Sovětského svazu. „My na Západě jsme se první informaci dozvěděli se zpožděním asi dvou až tří dnů ve chvíli, kdy začala ve Švédsku monitorovací zařízení u jaderných elektráren hlásit, že se jim asi porouchaly elektrárny. Tak to v první chvíli vypadalo. [...] Během asi dalšího dne se zjistilo, o co ve skutečnosti šlo – že všechna radioaktivita pochází ze Sovětského svazu a že tam vybuchla jaderná elektrárna. Sovětský svaz v té době nepřipouštěl, že by někdo mohl být ohrožen“.¹²⁷ Přestože již první dny po havárii bylo možné v zahraničních médiích zaznamenat signály odkazující k havárii zásadního charakteru, československá média zprvu vůbec nereagovala. „První zpráva byla 30. dubna v Rudém právu. Byl to poměrně krátký sloupeček, kde se psalo, že došlo k havárii, která vlastně nic neznamena a že na území Československé republiky se nic nenaměřilo. Což je do dneška terčem velkého posměchu, protože za tři až čtyři dny na to vyšla zpráva, že úrovně radiace významně poklesly“.¹²⁸ Zprávy, které si zásadním způsobem protiřečily, vyplývaly z neochoty státu poskytovat veřejnosti informace. Z této skutečnosti mimo jiné plynulo, že se stát v prvním okamžiku nerozhodl obrátit se

¹²⁵ Rozhovor Kláry Bešćecové s Annou Šabatovou, Praha, 19.5. 2011

¹²⁶ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

¹²⁷ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹²⁸ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

s žádostí o měření hodnot radioaktivity na území ČSSR na Hygienickou službu. Místo toho se VHK rozhodla oslovit již zmiňovanou armádu, která nebyla svými přístroji schopna zaznamenat veškeré hodnoty. Důsledkem rozporuplných informací, které stát poskytoval svým občanů, byla další ztráta důvěry. *„Takže informace se nelišily v tom, co se po Evropě naměřilo (i když samozřejmě třeba v Polsku ty úrovně byly vyšší), ale lišily se v tom, jakým způsobem lidé a konec konců i vlády reagovali. Ta poměrně přehnaná reakce v Rakousku způsobila, že si Moraváci říkali: „Když tady zaorávají špenát, proč se u nás nic neděje? To nám asi zase neříkají pravdu.“ Akorát, že v tom Rakousku nebylo potřeba zaorávat špenát“.*¹²⁹

Ohrožení občanů v Československu nebylo rizikové. Vedení státu přesto zprávy týkající se následků Černobylu zatajovalo. *„Přitom ta data byla k dispozici a nebyla nijak zvlášť zneklidňující. Okolo 2. nebo 3. května se z nich už dal udělat závěr, že je to sice zajímavé, ale nikomu tady nic akutně nehrozí. Hlavní hygienička doktorka Zusková – ona se jí dnes nasazuje psí hlava – ona se jednak hodně snažila, aby mohla vystoupit, ale nebylo jí to úplně dovoleno, a za druhé jí nebylo dovoleno říct úplně všechno. Ale to, co řekla, nebyla lež“.*¹³⁰

Stát se snažil úzkostlivě zatajit veškeré informace. Tím si ovšem ztížil svou pozici, protože občané se na základě nedostatečných a odporujících si informací začali obracet na zahraniční zdroje. Vedení státu ovšem mohlo využít data naměřená Centrem hygieny, která nepotvrzovala akutní ohrožení obyvatel Československa, a zároveň informovat o prováděných opatřeních. Místo toho se stranický aparát věnoval zlehčování situace tím, že otevřené informování zahraničních médií označoval za hysterii.

5.1.4. Role zahraničních médií

Zahraníční média v Československu nahrazovala úlohu svobodných médií. *„V té chvíli, kdy byli Švédové prakticky přesvědčeni o tom, kde se nachází ten zdroj, tak se toho chopily západní sdělovací prostředky. Tím pádem se k nám ta informace dostala už poměrně rychle přes Svobodnou Evropu, Hlas Ameriky a přes jižní Moravu, která celá sledovala rakouskou televizi, i když se to nepředpokládalo“.*¹³¹

---

¹²⁹ Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ Tamtéž

Zahraniční média byla v podstatě jedinou a často vyhledávanou alternativou ke zkráceným zprávám z oficiálního tisku. „Tenkrát nebyl internet, nebyla satelitní televize a vlastně jediné, co bylo, byl rozhlas. Protože jsem každý rok jezdil na dovolené do Prahy, tak mi někteří mí známí říkali, a já jsem se tomu zdráhal věřit, že lidé poslouchají Moskvu, aby se něco dozvěděli. Ale vlastně jediným zdrojem informací byl zahraniční rozhlas“.¹³²

Významné postavení měla mezi zahraničními médii rozhlasová stanice Svobodná Evropa. „Rádio Svobodná Evropa je americká stanice, která se snažila suplovat svobodné sdělovací prostředky v každé zemi, do které vysílala“.¹³³ Lída Rakušanová byla s mediální situací a informačním vakuem kolem informování o havárii Černobyl poměrně dobře seznámena. Kromě možnosti sledovat monitorovaný tisk a monitorované vysílání z Československa, které zajišťovalo analytické oddělení Svobodné Evropy, si pořídila na chalupu v Bavorském lese soustavu antén, aby mohla chování československých sdělovacích prostředků sledovat přímo. Z této její zkušenosti se následně odvíjela i její vysílání zpět do Československa, v nichž se zaměřovala na základní informace a preventivní opatření. „V těch dnech byla tato opatření při mém vysílání do Československa samozřejmě tématem číslo jedna. Snažili jsme se aspoň nějakým způsobem suplovat zprostředkování informací – aby lidé v Československu získali informace o tom, co se stalo, co to má za následky, jak se proti tomu mohou bránit, co mohou udělat, aby nebezpečí zamoření pokud možno omezili“.¹³⁴

Svobodná Evropa poskytla Československu skrze své české vysílání první informaci týž den, kdy se ji její redaktoři dozvěděli ze západních sdělovacích prostředků a tiskových agentur. V dalších dnech se zprávy zaměřovaly především na preventivní opatření. „Šlo například o to, aby lidé nedávali dětem rybíz nebo aby nechodili na houby. [...] U nás v Německu se odvážel písek z pískovišť, aby si v tom nehrály děti. Lidem jsem proto radila, aby aspoň nepouštěli děti na pískoviště. A pokud mají doma nějaký písek, aby ho raději preventivně vyměnili. Informovala jsem jednoduše v tom smyslu, jak jsem si sama představovala, co by mně samotné prospělo za informace, kdybych byla v té situaci, že bych o ničem nevěděla“.¹³⁵

Tyto první zprávy odpovídaly kvalitativně zprávám západních médií. „Především však šlo o to, aby lidé měli dostačující informace a aby si byli vědomi možných rizik vzniku

---

¹³² Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

¹³³ Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

¹³⁴ Tamtéž

¹³⁵ Tamtéž

*rakoviny. Zakázat nikomu nic nešlo, ale doporučit a informovat, aby lidé věděli, o co jde a jak je to nebezpečné, ano“.*¹³⁶

5.2. Diskurzivní analýza novinových článků

Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, diskurzivní analýzu novinových článků jsem provedla na článcích publikovaných na stránkách deníku Rudé právo v období mezi 26. dubnem a 26. srpnem roku 1986.

Deník Rudé právo byl ve zkoumaném období tiskovým orgánem ÚV KSČ a byl tedy jedním z nástrojů režimní propagandy. Na stránkách tohoto deníku tak byly prezentovány základní postoje strany ohledně aktuálních událostí a jejich následné interpretace.

Při analýze článků se zaměřuji především na způsoby informování a argumentace ústředním tiskem KSČ ohledně černobylské havárie a k proměnám informování o této události. Zaměřuji se také na kompozici textu, jeho umístění v rámci deníku, kontext vzhledem k jiným událostem a na proměny charakteru a množství informací ve vymezeném období.

5.2.1. Analýza novinových článků deníku Rudé právo

První zpráva týkající se havárie v Černobyli, která v deníku vyšla, byla publikována 29. dubna, třetí den po havárii. Šlo o velmi krátký článek umístěný na předposlední straně, který v několika málo větách s odkazem na sovětskou agenturu TASS oznamoval, že došlo k havárii jednoho z reaktorů. Podle této zprávy se již v době publikování zprávy pracovalo na odstraňování následků a postiženým byla poskytnuta pomoc. V závěru zprávy byla havárie uvedena do světového kontextu v tom smyslu, že k podobným haváriím již několikrát došlo, nicméně v Sovětském svazu se taková havárie stala poprvé. Černobylská havárie tak byla hned v první zprávě zhodnocena jako nepřilíš výjimečná událost.

Dne 30. dubna, tedy čtvrtý den po havárii, otisklo Rudé právo na hlavní stránce vyjádření vlády ČSSR, které neslo podtitulek „*Na našem území nebylo zjištěno žádné zvýšení radioaktivity*“.¹³⁷ Článek odkazuje k předchozímu informování o havárii a upozorňoval, že na

---

¹³⁶ Tamtéž

¹³⁷ *Sdělení vlády ČSSR*. Rudé právo. 1986, 101, s. 1.

území ČSSR došlo k měření radioaktivity. Důraz byl kladen na nezměněné hodnoty úrovně radioaktivity. Ve stejném vydání byla opět na předposlední straně otištěna zpráva sovětské vlády, která měla čtenáře uklidnit: „Byla přijata maximální opatření, jejichž cílem je odstranit následky havárie. Radiační situace v elektrárně a okolí se nyní stabilizovala a postiženým se dostává potřebné lékařské pomoci“.¹³⁸ V době, kdy nad Evropou prokazatelně přecházel radioaktivní mrak, byla tedy situace označena za stabilizovanou.

Na titulní straně deníku se v počátcích informování objevovala pouze velmi krátká vyjádření vlády, která měla spíše uklidňující charakter a informovala o tom, že není nutné zavádět zvláštní opatření, přestože jich několik přijato bylo.

Dne 1. května publikovalo Rudé právo první obsažnější dvousloupcový článek, znovu na předposlední stránce. Na tomto místě bylo poprvé informování o havárii v Černobylu dáno do kontextu dezinformování na Západě, které mělo mít za cíl poškození obrazu Sovětského svazu. „Některé západní agentury šíří pověsti, že prý při havárii v jaderné elektrárně zahynuly tisíce lidí“.¹³⁹ Zprávy z předchozího dne ovšem přiznaly pouze dva mrtvé. Tvzení o nijak výrazně znepokojujících škodách a malém počtu obětí je doložen odkazem k první fotografii elektrárny, jež zveřejnila sovětská televize a která nebyla v deníku otištěna.

Od 4. května 1986 byly zprávy týkající se Černobylu obsažnější a byly publikovány i na významnější pozicích prvních stran deníku. Pravděpodobně byl tento posun způsoben otevřenějším informováním, které přicházelo z perestrojkou ovlivněné Moskvy, i tlakem zahraničních médií, která poslouchalo stále více občanů ČSSR. Důsledkem toho bylo také zařazení silnější kritiky západních sdělovacích prostředků. „Politický komentátor agentury TASS Sergej Kulik napsal v sobotu, že havárie v Černobylu se na Západě stala nejen senzací, ale různí stoupenci antisovětismu a antikomunismu ji zneužili ke špinavým politickým cílům“.¹⁴⁰

Během následujících dnů se četnost vydaných zpráv zvyšovala. Jejich charakter lze stále hodnotit jako uklidňující. Dne 5. května byl na titulní straně deníku otištěn krátký sloupek s názvem „Měření radioaktivity na území ČSSR“¹⁴¹, v němž je prvně uznáno mírné zvýšení radioaktivity na území ČSSR.

V prvních květnových dnech se začal ještě silněji stupňovat důraz na zahraniční média v kontextu jejich rozšiřování paniky a hysterie. Politickému vedení bylo zřejmé, že se občané stále častěji obraceli na otevřenější zdroje a čerpali informace z nich. Z toho důvodu byly i

---

¹³⁸ *K havárii v Černobylu*. Rudé právo. 1986, 101, s. 7.

¹³⁹ Tamtéž

¹⁴⁰ *Situace po havárii pod kontrolou*. Rudé právo. 1986, 105, s. 6.

¹⁴¹ *Měření radioaktivity na území ČSSR*. Rudé právo. 1986, 106, s. 1.

zprávy publikované v oficiálních sdělovacích prostředcích formulovány tímto způsobem s ohledem na snahu informace pocházející ze zahraničních zdrojů zdiskreditovat.¹⁴² Například 6. května nesl článek týkající se tematiky Černobylu podtitulek „*Zlovolné výmysly nepřátelské propagandy neustávají*“ a 13. května jej následovala poznámka zahraničního zpravodaj z Bonnu Miroslava Kubína s titulkem „*Kdo rozdmýchává hysterii*“¹⁴³, v němž autor hodnotí aktivní jednání zahraničních médií v otázce informování o černobylské havárii jako šíření pomluv: „*Pěstitelé protisovětských pomluv v NSR se nyní snaží roztáčet své mlýny novou vodou. Pokoušejí se ji nabrat z havárie atomového reaktoru na Ukrajině, ačkoli dříve je podobné události v USA, Británii, ba i v samotné NSR nechávaly bez vzruchu*“.¹⁴⁴

Za průlom v informování lze označit veřejné vystoupení generálního tajemníka ÚV KSSS Michaila Gorbačovova, který veřejně vystoupil 14. května v sovětském televizním vysílání. Tento projev měl být realizací ideje glasnosti. Přepis celého jeho projevu otisklo Rudé právo 15. května na titulní straně jako hlavní událost. Gorbačovův projev dává neštěstí v Černobylu do spojitosti s nutností mezinárodní spolupráce v otázce bezpečného vývoje jaderné energetiky.¹⁴⁵

V průběhu měsíce června vyšly v Rudém právu pouze čtyři zprávy s touto tematikou, které ovšem nepřinesly žádná nová informace. V souvislosti s havárií Černobylu se však stále více hovořilo o potřebě zajistit mírové využití atomové energie. Cílem stranické propagandy rozhodně nebylo rozčeřit vody nedůvěry vůči jaderné energetice u sovětských občanů. To dokládá článek z 1. srpna, kde se k využívání jaderné energie vyjádřil akademik A. Petrosjanc těmito slovy: „*Budeme dále využívat jadernou energii, což navíc umožní uplatnit k jiným účelům tak cenné suroviny, jakými jsou ropa a zemní plyn. Musí se však rozšířit počet odborníků obsluhujících jaderné elektrárny, musí se zvýšit jejich odpovědnost za bezporuchový, spolehlivý chod elektráren*“.¹⁴⁶

Konkrétní důvody havárie v Černobylu, za něž byla označena neodpovědnost, nedbalost a porušení předpisů, uvedlo Rudé právo na své titulní straně 21. července v článku s názvem „*O příčinách havárie v Černobylu*“.¹⁴⁷ Tím byla vina za havárii uvalena na několik pracovníků elektrárny a na další jednotlivce, kteří stáli v čele několika nadřízených institucí a

---

¹⁴² Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

¹⁴³ *Kdo rozdmýchává hysterii*. Rudé právo. 1986, 114, s. 7.

¹⁴⁴ Tamtéž

¹⁴⁵ *SSSR navrhuje vytvořit mezinárodní systém bezpečného rozvoje jaderné energetiky*. Rudé právo. 1986, 112, s. 1.

¹⁴⁶ *Rázně a mnohostranné závěry z havárie v Černobylu*. Rudé právo. 1986, 179, s. 7.

¹⁴⁷ *O příčinách havárie v Černobylu*. Rudé právo. 1986, 169, s. 1.

orgánů¹⁴⁸. Jejich potrestání mělo vyvolat dojem, že vinu za havárii nenese společensko-politický systém jako celek, ale pouze několik konkrétních jedinců. Tato zpráva se zároveň zmiňuje již o 28 přiznaných obětech havárie.

Příčiny i následky havárie byly konečně zhodnoceny také v druhé polovině srpna 1986 u příležitosti konání vídeňské konference o bezpečnosti jaderných zařízení. Zásadní byla tato konference v otevřenosti, s níž se zpětně oficiální sovětské vedení postavilo k hodnocení havárie v Černobylu. Podstatný podíl viny na havárii byl ovšem i na konferenci ze sovětské strany přiřknut personálu. Uznání vážných projektových a stavebních chyb elektrárny by totiž ohrozilo fungování reaktorů jaderné elektrárny Černobyl, které byly doposud v provozu, což by mohlo ještě výrazněji ohrozit energetické zásobování Sovětského svazu a zkomplikovat také národní hospodářství.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Jednalo se například o předsedu Státního výboru SSSR pro bezpečnost práce v jaderné energetice Kulova, náměstka ministra energetiky a elektrifikace SSSR Šašarina, prvního náměstka ministerstva středního strojírenství Meškova, náměstka ředitele vědeckovýzkumného a konstrukčního ústavu Jemeljanova a ředitele černobylské jaderné elektrárny Brjuchanova.

¹⁴⁹ *O příčinách havárie v Černobylu*. Rudé právo. 1986, 169, s. 1.

6. Závěr

Na základě mého výzkumu jsem se v této práci pokusila postihnout některé základní mechanismy fungování sdělovacích prostředků a československé společnosti v období tzv. normalizace. Prostřednictvím rozhovorů, které jsem vedla s narátory, kteří tuto historickou epochu naší minulosti zažili a dokázali o ní autenticky hovořit, jsem se snažila přiblížit způsoby informování československé veřejnosti o havárii jaderné elektrárny Černobyl.

Posuny v informování a způsob, jímž československý establishment k tomuto poskytování zpráv přistoupil, jsem se současně s orálně historickými prameny snažila zachytit pomocí diskurzivní analýzy novinových článků, které na zkoumané téma vycházely v deníku Rudé právo.

Rozhovory doplněné o diskurzivní analýzu článků ukázaly, že oficiální a státu podřízená média byla v mnoha ohledech limitována. Jejich informační funkce se z velké části omezovala na stranickou propagandu a bagatelizování i tak zásadních událostí, které mohly ovlivnit zdraví obyvatel ČSSR, ale zároveň též pošpinit dobrý obraz Sovětského svazu, k němuž se československý režim vztahoval jako ke svému vzoru. Přesto však byla v polovině osmdesátých let pro režim v Československu příznačná jistá ztuhlost a bezradnost hlavních politických představitelů v otázce jaké stanovisko by měli zaujmout k nové politice, jež začal Gorbačov prosazovat. Z tohoto jaksi rezervovaného postoje k perestrojce a glasnosti vyplývala i určitá nejistota, jak se zachovat v situacích jakou bylo informování veřejnosti o havárii v Černobylu.

Ve zkoušce, za kterou lze informování o havárii čtvrtého reaktoru jaderné elektrárny Černobylu označit, tak režim neuspěl. A to ani z perspektivy občanů, kteří žádali otevřené a nezkreslené informace, tak ani z perspektivy státu, který se snažil celou situaci zlehčit a následně ji i využít k diskreditaci zahraničních sdělovacích prostředků.

Výsledkem snah státu korigovat sdělování informací o havárii v Černobylu byla ztráta důvěry občanů ve vedení státu, který nebyl schopen zajistit spolehlivé a v rámci možností komplexní informace. Rostoucí nedůvěra lidí tak vedla i přes útočný postoj státu vůči západním médiím k příklonu československých občanů k ilegální a rušičkami potírané aktivitě, jakou bylo sledování zpráv pocházejících ze západních sdělovacích prostředků. Stát tímto svým přístupem dosáhl u občanů pravého opaku než zamýšlel.

Pochyby, které v lidech ono rozporuplné informování vyvolalo, se totiž přenesly i na další oblasti, k nimž vedení státu zaujalo určité stanovisko, které následně předkládalo svým občanů.

Na závěr bych ráda ocenila přínos, který v této práci shledávám. Možnost vést rozhovory s lidmi, kteří si v paměti uchovali jedinečné vzpomínky na konkrétní historický proces, o němž v podstatě neexistují žádné písemné prameny nezatížené dobovou propagandou, je podle mého úsudku přínosné z hlediska nových autentických pohledů na celý proces informování o černobylské havárii i na jeden z aspektů společnosti zkoumaného období.

Metoda orální historie je samozřejmě přínosem také v tom ohledu, že tazatele učí naslouchat, nahlížet věci z nových perspektiv a zároveň jim dovoluje čerpat ponaučení ze zkušeností prožitých jinými lidmi.

7. Seznam literatury a pramenů

7.1. Odborná literatura

DRULÁK, Petr, et al. *Jak zkoumat politiku : Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008.

GORBAČOV, Michail. *Přestavba a nové myšlení : pro naši zemi a pro celý svět*. Praha : Svoboda, 1987.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.

HERMANN, J. *Veřejné mínění o důsledcích havárie pro československé občany*. IVVM – výzkum č. 86-8, Praha 1986.

KONČELÍK, Jakub; VEČEŘA, Pavel; ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha : Portál, 2010.

MÜCKE, Pavel. Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost.. *Naše společnost*. 2006.

SEDLÁČEK, Karel . *Volá Svobodná Evropa*. Praha : Archa 90, 1993.

TOMÁŠEK, Dušan . *Pozor, cenzurováno! : aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha : Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994.

VANĚK, Miroslav, a kol. *Orální historie : Metodické a "technické" postupy*. Olomouc : FF UP, 2003.

VANĚK, Miroslav. *Nedalo se tady dýchat : Ekologie v českých zemích v letech 1968 - 1989*. Praha : Maxdorf, 1996.

VANĚK, Miroslav, a kol. *Ostrůvky svobody : Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha : Votobia, 2002.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

Kolektiv autorů. *Dějiny českých médií v datech : Rozhlas, televize, mediální právo*. Praha : Karolinum, 2003.

7.2. Tištěné prameny

Svědectví : Čtvrtletník pro politiku a kulturu; Výsledky nezávislého průzkumu současného smýšlení v Československu. Paris : Svědectví, 1986.

NA, *Materiál pro schůzi předsednictva vlády ČSSR*, v Praze 24.6. 1986, č.j. 01322/86-20

Rudé právo. 1986, 66, 98 – 200.

7.3 Rozhovory

Rozhovor Kláry Bešćecové s Janem Stejskalem, Praha, 31.3. 2011

Rozhovor Kláry Bešćecové s Danou Drábovou, Praha, 9.5. 2011

Rozhovor Kláry Bešćecové s Annou Šabatovou, Praha, 19.5. 2011

Rozhovor Kláry Bešćecové s Lídou Rakušanovou, Praha, 24.5. 2011

7.4. Elektronické zdroje

Rozhovor s Lídou Rakušanovou. www.aktualne.cz, citováno 6. 5. 2011.

O ČTK. www.ctk.cz, citováno 26. 5. 2011.

KONOPÁSEK, Zdeněk. Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu. *Biograf*. 1997, 12. www.moodle.fsh.cuni.cz, citováno 7. 3. 2011.

E_Úvod do společenskovedních metod. www.moodle.fsh.cuni.cz, citováno 5. 3. 2011.

SZIVANYÓ, Simona. *Černobyl*. Brno, 2007. 72 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. www.is.muni.cz, citováno: 10. 5. 2011.

Zpráva o nedostacích při stavbě 2. bloku jaderné elektrárny Černobyl. In *Zpráva KGB o nedostacích při stavbě*. www.pavrda.cz, citováno: 11. 5. 2011.

DRÁBOVÁ, Dana, et al. Patnáct let od havárie Černobylu : důsledky a poučení. In *Patnáct let od havárie Černobylu - důsledky a poučení*: SÚJB, 2001. s. 33. www.sujb.cz, citováno: 13. 5. 2011.

VANĚK, Miroslav. Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie. In VANĚK, Miroslav . *Černobyl - krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie*. www.sujb.cz, citováno 11. 5. 2011.

10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení. In ŠTULLER, Ján, et al. *10 let od havárie jaderného reaktoru v Černobylu - důsledky a poučení* [online]. Praha : SÚJB a SURO, 1996. www.sujb.cz, citováno 11. 5. 2011.

Zpráva o radiační situaci na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyl. In *Zpráva o radiační situaci na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyl* [online]. [s.l.] : Institut hygieny a epidemiologie Centrum hygieny záření, 1987. www.suro.cz, citováno: 11. 5. 2011.